

सिंहशिर

[१७]

कोल्हा सिंहकडे गेला आणि म्हणाला-

"असो! आम्ही सर्व जंगल पाळून काढले. हिडून हिडून आम्ही दमलो, एक पाऊलदेखील पुढे टाकणे अशक्य झाले आहे. आम्हाला आपणाला मुढां भुके लागली आहेत. आपण पान्य केलेत तर विकटाला ठार करून त्याने मांस पोटभर मिळेल."

ते ऐकून सिंहाला राग आला. म्हणाला-
"काय म्हणतस, मूर्खी! पुन्हा ते दुष्ट बघून तुझ्या तोंडातून बाहेर येऊ दे तर, तत्काळ मी तुला त्या पाषाणे प्रायश्चित्त देतो. मी विकटाला अभयदान दिले आहे. त्याचा काही विचार? अभयदान हे गोदानाहून, भूदानाहून आणि अन्नदानाहून घोर आहे, असे सांगतात!"

"अभयदान घेऊन आपणच त्याला ठार केलेत तर ते पापच ठरेल, हे मी मानतो.

परंतु त्याने स्वतः होऊन आपल्या प्रायावर पडून, 'मर्या ठार कर, मरतो'. अशी विनवणी केली तर आपण त्याला ठार करण्यास काय हरकत आहे! महाराजांना ते पसंत नसेल तर आम्हां तिघां पैकी कोण एकाला खाऊन महाराजांनी जिवंत रहावे. कारण महाराजांनी उपाशी राहणे बरोबर नाही. आपणच भुकेने या जगाचा निरोप घेतलात तर आम्ही निघे आपल्या बिलेवर आपला देह ठेवून प्राणत्याग करू!"

कोल्हा म्हणाला.

"वरं बाबा!" सिंह म्हणाला.
कोल्हा बाकी तिघांकडे जाऊन म्हणाला-"आपल्या धन्याचा जीव राहिलेसे दिसत नाही. भुकेने पहा त्यांची काय दशा झाली आहे ती. त्यांचा जीव वाचविण्यासाठी आपला जीव द्यायला

पाहिजे."

त्याप्रमाणे चौघे मिळून सिंहकडे गेले आणि नमस्कार करून समोर उभे राहले. त्यांचे डोळे अकून आले होते. आपले सेवक परत आलेले पाहून सिंहाने त्यांना विचारले-"शिकार मिळाली घडते एखादी?"

"महाराज, सर्वे रान चाळले, परंतु एक तरी जनावर तजरेस आले असेल तर शपथ! म्हणून मलाच आपण आहार म्हणून स्वीकारावे. आपले जीवित जास्त मोलाचे आहे, त्याचे रक्षण करावे त्यामुळे माझे इहपरलोक दोन्ही सुखारतील!" कावळा म्हणाला.

ते ऐकून कोल्हा म्हणाला-"काय रे तुला जीव केवडा? तुला खाऊन बापल्या महाराजांची भूक कशी काय मिटणार? याशिवाय तुझी हत्था केल्यास फार मोठे शप लागते असे वास्तव सांगतास. कावळ्याचे मांस असो, कुऱ्याचे मांस असो, ते खाल्याने आरोग्यनाश होतो असे सांगतात. तुझी स्वामिभक्ती बाळागव्यासारखी आहे, एवढे मी मानतो. तुझी कीर्ती त्रिलोकात व्याप्त होईल. तेव्हा तू बाजूला हो. मी धन्याच्या खरणी निवेदन करावे म्हणतो." असे सांगून कोल्हाने, त्याचा जीव घेऊन स्वतःचा जीव वाचविण्याची विनंती सिंहकडून केली.

कोल्हा म्हणाला ते ऐकून चित्ता पुढे सरसावला. तोंदेखील कडास सामील होताच. म्हणाला-"काय रे कोल्हा! काय पण गव्या मारतोस रे? तुझा जीव तरी केवडा बाहेर रे? याशिवाय तू नसे असलेला प्राणी असल्याने तू सिंहाच्या जातीतलाच प्राणी झालास. तुला तो कसा काय काईल?" असे कोल्हाला सांगून चित्ता सिंहाला म्हणाला-"मालक! आपला जनमोल जीव वाचविण्यासाठी आपण मरला खावे आणि मला इहलोकी शाश्वत कीर्ती व परलोकी शाश्वत सुखप्राप्ती होईल असे करावे."

इतर प्राणी जे म्हणाले ते ऐकून उंट विचार करू लागला-"या तिघांनी मनाचा

केवळा घोरपणा दाखविला? तरी सिंहाने त्यांच्या पैकी एकाला देखील ठार केले नाही. म्हणून आता मी घन्याजवळ विनंती करतो की त्यांनी माझा जीव घ्यावा!”

असा विचार करून उंट उग्रह म्हणाला— “अरे ए चित्पा! तू फार काहीतरी बोलून गेलास. नूदेखील नव्हे असलेलाच प्राणी नाहीस का रे? आपले धनी मग तुला कासे काय खातील? तू हो बाजूला. मीदेखील विनंती करावी म्हणतो.” असे म्हणत उंट पुढे येऊन नमस्कार करून सिंहाला म्हणाला—“हे तिथे आपल्याला पुरेसा आहार होऊच शकत नाहीत म्हणून आपण माझा जीव घेऊन आपला अन्मोल जीव वाचवावा. घन्यासाठी प्राणार्पण करणाऱ्यांना ज्या स्वर्गसुखाचा लाभ होतो, तो यज्ञ करून, योगसाधना करून देखील मिळणे अशक्य आहे असे सांगतात.”

उंटाचे ते म्हटल्याबरोबर सिंहाने खूप केली. एकेच कोलहा व चित्ता उंटावर तुटून पडले व ह्याला ठार केले. त्याचे

सर्वक सवाना आपला जीव वाचाविला.

संजीवकाने दमनकाला ती मोष्ट सांगितली व म्हणाला—“तेव्हा कोणीतरी कट करून कुप्ट हेतूने सिंहाचे कान माझ्याजिखर भरले असावेत अशी मला शंका वाटते. चांगले मंत्री असलेल्या वाईट राजांपेक्षा वाईट मंत्री असलेला चांगला राजा अगदी निरूपयोगी व कुचक्रामाचा असतो. घारीना मंत्री नेमणाऱ्या हुंसापेक्षा, हुंसांना मंत्री नेमणारी घार पुष्कळ बरी! कोणीतरी कुप्टांनी माझ्याजिखर पिंगळकाच्या मनात विष कालविले आहे. आता मी काय करायचे हा माझ्यासमोर प्रश्न आहे. झुंज देण्याव्यतिरिक्त मला दुसरा उपाय दिसत नाही. गोड बोलणे, भेटी देणे, कट करणे अगदी निरूपयोगी ठरले आहे. साम, दाम, भेष निरूपयोगी ठरले आहेत तेव्हा झुंज किंवा युद्ध होणार, चुकत नाही. त्यात हारलो तर स्वर्ग मिळेल, जिंकलो तर सुखाने पुढील आयुष्य घालवीन.”

सिंहाच्या बहिष्णी

[५]

[दानवील घटाराजानी आपल्या सिंहाच्या मुलींना कागोपाठ तीन वर्षे भ्रमूहात ठेवून त्यांच्या संरक्षणाची ज्मनस्था केली. आता फक्त चोनीस तासात असे कांय पचणार आहे, जसे लग्नूत कोडी घाई केली आणि त्यांना बाहेर आणले. लगेच तीन घारींनी येऊन तिथे राजकण्यांना उचलून नेले. राजा व राणी शोक करू लागली. पुढे—]

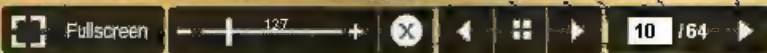
काही नेज्जाने दानवील राजाचा दुःखावेग थोडा ओसरला. परंतु राणी, ती कठोर वार्ता ऐकून जी बेचूड होऊन पडली ती शुद्धीवर आली नाही. मुलींबरोबर राणीच्या जिवाचे काही बरेवाईट होते की

“तीन वर्षे कशीतरी दिवसरात्र भोजन काय या विचाराने राजा काळजीत पडला. कुप्ट गृहांपासून मुलींना वाचविण्यासाठी राजाने केलेला उपाय फार उपयोगी ठरला होता. कोणत्याही प्रकारचे अनपेक्षित संकट

ओढवले नव्हते. कुप्ट गृहांना दोष वेष्ट्या-सारखे, देवाला नावे ठेवण्यासारखे, काही घडले नव्हते. म्हणून राजा स्वतःलाच दोषी मानीत होता. “तीन वर्षे कशीतरी दिवसरात्र भोजन धालविली आणि मुलींच्या मनाचे समाधान करून निविघ्नपणे सर्व कष्टांचे दिवस धालविले; परंतु ऐन वेळी बुद्धी भ्रष्ट कशी झाली? त्यांना घरी आणून त्यांच्या

आईची भेट घालून ब्रायची दुर्मुंडी कशी काय झाली? आ सर्व बापाला मीच एकटा कारण झालो! मी स्वतः होऊन मूर्खी-भारत्या कायलो आणि आपल्या हाताने आपल्या मुलींना आणि घाईच्या हातात दिले. किती हा मूर्खपणा? दुर्दैवच माझ! राणीला मुद्धा मी या मूर्खपणामुळे घालवून बसतो की काय?" वगैरे विचार करून राजा पश्चात्ताप करू लागला. चारी बाजूला राजपरिवारातील लोक, मंत्री वगैरे मंडळी तासन्तास परस्परांची तोंडे पहात किकर्त्तव्यविमूढ स्थितीत बसून होती. कित्येक तास लोटले तरी राणीला शुद्ध न आलेली पाहून सर्व काळजीत पडले.

निरनिराल्या प्रकारे औषधोपचार करून त्यांनी राणी कुडीवर येते का पाहिले व शेवटी त्यांच्या प्रयत्नाला यश आले. सर्वांना हायसे वाटले. परंतु तो आनंद फार वेळ राहला नाही. राणी कुडीवर आली खरी, परंतु त्या अवस्था दैवाघाताने तिला बुद्धिभ्रम झाल्यासारखे झाले. ती ओरवू लागली—“कोठे आहेत मुली? कोठे लपवून ठेवले आहेत त्यांना? बोला, मागा!”

“बापुढे मी कधी खोटे बोलून का दुष्ट्या बघळ? मी मुलींना कोठे लपवून ठेवले नाही. चारी त्यांना उचलून घेऊन गेल्या. माझ्या बोलण्यावर तुम्हा विश्वास नसेल तर, पहा, हे सर्व नोकराकर तुम्हासमोर आहेत, त्यांना विचार!” राजा राणीची समजूत घालू लागला.

परंतु राणी कोणतीही गोष्ट समजूत घेण्याच्या मनःस्थितीत नव्हतीच. म्हणजे—“तुम्ही सर्व एक आहांत! मला तुमच्याशी काही काम नाही. मीच जाते, मी आपल्या मुलींना शोधून हुडकून काढते. जाऊ या मला!” असे म्हणत उठून ती चालू लागली.

राजाला राणीचा प्रत्येक शब्द हवयाला चढके दिल्यासारखा वाटत होता. त्याला

राजा त्यांच्याकडे पाहू लागला.

राजबैद्याने बराच विचार करून राणीला एक औषध दिले. त्यानंतर राणी शांत होऊन एकाद्या मूर्तीसारखी स्वस्थपणे पडून राहली.

त्यानंतर राजबैद्याने राजाला एका बाजूला बोलावून नेले व म्हणाला—“महाराज! राणी सरकारांना कोणत्याही प्रकारचा शारीरिक आजार नाही. जो आजार आहे, सर्व मानसिक आहे. त्यासाठी आपण सर्वांनी मिळून प्रयत्न करून राजकन्यांना परत आणणे हा एकच उपाय आहे. आपण हे काम जमेल तितक्या लोकर केले पाहिजे. राणी सरकारांची तब्येत मुलींना पाहतांच सुधारेल. म्हणून काय वाटेल तो प्रयत्न करून किंवा वाटेल तो खर्च करून मुलींना शोधून काढले पाहिजे. यासाठी आपण प्रयत्नांची पराकाष्ठा केेली पाहिजे. राणी सरकारांच्या प्रकृतीची सर्व जबाबदारी महाराजांनी सांभवावर घ्यावी.”

“ठीक! मी आतांच दबंडी पिटवून जाहीर करतो. तुम्ही राणीच्या प्रकृतीकडे लक्ष द्या. म्हणजे मी निश्चितपणे बाकी कांज करू शकेन.” राजा म्हणाला.

राजाने म्हटल्याप्रमाणे आपली सर्व धन जल शक्ती मुलीच्या शोधार्थ लावण्याचे ठरविले. पुन्हा देशदेशांतर फिरून मुलीच्या शोधार्थ लोक निघाले. मुली कोठे आहेत हे घेऊन जो कळवील त्याला आपले राज्य देण्याचे वचनदेखील राजाने दिले.

* * *
दिवसामागून दिवस आणि महिन्या-मागून महिने लोटले. परंतु मुलीच्या शोधार्थ गेलेल्यांपैकी एक जणही परतला नाही. दबंडी ऐकूनही कोणी ते काम पुरे करण्याची हमी द्यायला पुढे आला नाही. ते सर्व पाहून राजाला वेड लागल्यासारखे

झाले. तिकडे राणीच्या प्रकृतीतही काही पुधारणा झाली नाही.

एके दिवशी उणाडताप राजा आपल्या तिसऱ्या मजक्यावर घेरमान्या बालीत विचार करीत असतां हुकून त्या अंधुक उजेडात कोणी तरी तिचे एकाच सारखे दिसणारे महालाच्या बाजूला येत असलेले राजाला दिसले. ती तिथं मुलेच होती. तिघांची उंची एकच, बांधा एकच, अणुकाही एकाच सांख्यातून काढलेल्या तीन मूर्ती.

अंधुक प्रकाशात राजाला स्पष्ट दिसलं नाही आणि त्या तिघी आपल्याच मुली जमाव्या असे राजाला वाटलं आणि राजा जमवगीने खाती उजळून ती मुले बघे होती

Fullscren 127 X 12 / 64

पाहता तर त्या मुली नव्हत्या, मुलं होती. त्यांच्या रूपात साम्य पाहून राजाच्या मनात एक विचित्र धाका आली.

“कदाचित माझ्या मुली त्या कुष्ठ प्रहोच्या बुष्टपणाने मुलें तर आली नसतील?” असा विचार करून राजा त्यांच्याकडे जास्त बारकाईने पाहू लागला.

आशा व निराशा या दोन्ही भावनांच्या बदलत्या लहरी राजाच्या चेहऱ्यावर निविचरणे उघडत असलेल्या पाहून त्या तिघांपैकी एक जण राजाकडे चकित होऊन कुतूहलाने पाहू लागला. शेवटी राजालाच राहिले नाही व विचार काढला—“कोण रे बाळांनो तुम्ही? कोठून आलांत, इकडे कसे काय आलांत?” वगैरे एकामागून एक प्रश्न राजा करू लागला.

आपल्याला प्रश्न विचारणारा स्वतः राजाच असेल याची कल्पनादेखील त्या मुलांना नव्हती. कारण त्या वेळी राजाच्या अगवर राजवस्थे किंवा राजविल्ले नव्हती त्या शिवाय तोंडावर तेज किंवा ओंख काहीच उरलेले नव्हते. त्या वेळी ती एकाद्या साध्या भाणसासारखा दिसत होता. कोणी असो, परंतु त्याने विचारलेल्या प्रश्नांची उत्तर घायलाच हवी, असा विचार करून मुले म्हणाली—“वकबून

राजाने दबडी पिटविली ती ऐकून आम्ही आलो.”

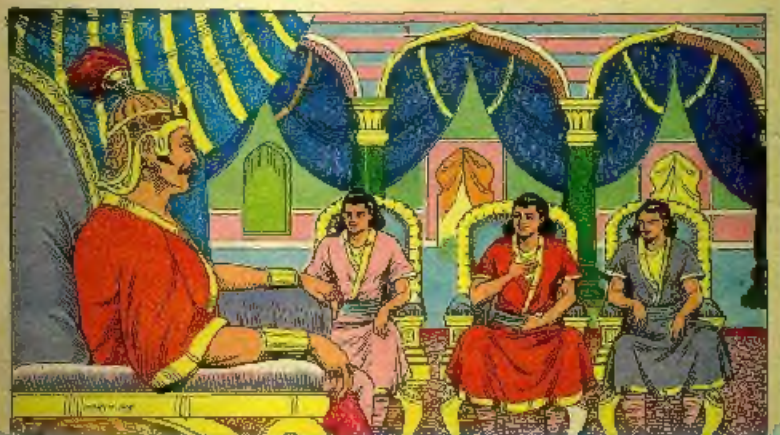
“अस्स! तर उला, मला त्यांच्याकडेच जायचे आहे. मी महाराजांकडे तुम्हांला घेऊन जातो.” असे सांगून राजा त्यांना बरोबर घेऊन राजवाड्यात आला.

नंतर त्याने तिघांना बसायला आसने दिली आणि स्वतः सिंहासनावर बसून म्हणाला—“बाळांनो! तुम्हांला महाराजांना भेटायचे आहे, म्हणालात नाही का? बोला तर महाराज तयार आहेत.” असे म्हणत राजाने बाजूला ठेवलेला राजमुकुट उचलून स्वतःच्या डोक्यावर ठेवला.

ते पाहून त्या तिघां पैकी एक जण म्हणाला—“म्हणजे, आपणच महाराज होय?” असे म्हणत तो उभा राहला आणि त्याने नम्रपणे राजाला नमस्कार केला. पाठोपाठ इतर दोघांनी उठून कबून नमस्कार केला.

“होय बाळांनो! तुम्ही भेटायला आसात तो दुवेंबी राजा, मीच! मला तुम्ही ओळखले नाहीत त्यात तुमची काहीच चुक नाही. माझी अशीच विचित्र परिस्थिती आहे. बरे ते असू या, प्रथम तुम्ही कोण, कशासाठी आलात वगैरे गोष्टी सांगा.” राजा म्हणाला.

राजाने विचारले त्या प्रश्नाचे उत्तर घायला, राजाला सर्वांत प्रथम नमस्कार

करणार मुलगा उभा राहला. म्हणाला-
"भद्रपुतीच्या एका गरीब बाईची आम्ही
मुल आहो. माझे नाव उजेड; याचे नाव
काळोख आणि याचे नांव सायंकाळ."

राजाला ते उत्तर ऐकून आश्चर्याबरोबर
हंसू आले. त्याने विचारलं-"अशी काय रे
ही नावे? सायंकाळ, काळोख आणि उजेड
म्हणालास नाही का? विचित्रच वाटली
दुवा! ही नावे ठेवायला काही कारण
होते का?"

ते ऐकून उजेड म्हणाला-"बहाराज! आमचा
जन्म आयच्या आईच्या पोटी
एकाच दिवशी झाला. हा संध्याकाळी
जन्मला, त्यानंतर हा मध्य रात्री जन्मला

एकाच साऱ्यात ओतून काढल्यासारखे
असल्यामुळे आमच्या आईने कोणते नाव
ठेवले तर बरं होईल असा विचार करून
शेवटी आम्ही जन्मलो त्या वेळेला अनुकूल
असे नाव तिने ठेवण्याचे ठरविले आणि
सायंकाळ, काळोख व उजेड अशी नावे
ठेवली."

"छान! चांगली नावे आहेत. म्हणजे
तुम्ही तिळी मुलं माझांत तर! काय पण
योगयोग! तिळ्या मुलींना शोभायला
तिळी मुलं आली आहेत. दैवयोगच
असावा!" असे म्हणत राजाने त्या तिघांना
जवळ बसवून घेतले व म्हणाला-"दरं तर
तुम्ही इकडे निघाल्याचं तुमच्या आईला
माहीत आहे का?"

ते ऐकून उजेड नाव असलेला मुलगा
म्हणाला-"माहीत का नसेल? आम्ही
आपल्या विचारल्याशिवाय कोणतेही काम
करीत नाही. तिने मान्य केल्यावरच आम्ही
निघालो आणि इकडे आलो. परंतु आपल्या
दुख मातेला बरी एकटीला सोडून तुम्ही
कसे काय आलात असे आपण साहजिकच
विचारात त्याला देखील कारण आहे
आम्ही जन्मलो त्या त्या वेळेचे विशेष को
काय कोण जाणे, सायंकाळी जन्मला त्याला
जास्त उजेडात किंवा जास्त काळोखात

इतक्याच हा विचारणं म्हणू पिलं वसतं.
त्याला तेवढ्या अंधुक प्रकाशातच विसते.
इतर वेळी त्याला जवळ जवळ मुळीच
विसत नाही.

"आतां काळोख नांवाच्या माझ्या
भावाला उजेड मुळीच सहन होत नाही.
प्रकाशात त्याला मुळीच विसत नाही.
म्हणजे काळोख्या रात्री थाला छान विसते
व सर्व कामे करतां येतात. आतां माझे
असे आहे, चांगले उजाडल्याशिवाय मला
बाहेर निघणे वशक्य असते. काळोख
पडल्या पुर्वी घरी परतावे लागते. आमच्या-
तल्या या तीन विचित्र अवगुणांचा विचार
करूनच आम्ही तिघांनी इकडे येण्याचे

पाहस केले. याशिवाय राजकन्यांना शोधून
काढणे तितके सोपे नाही हे आम्हांला
कळते. आमच्या पैकी एकाच्याने ते
असाध्यच आहे हे देखील ओळखून आम्ही
तिचे परस्पराना मदत करू शकूं या विचा-
राने तिचे आली. तिचे तीन वेळां डोळ्यात
तेल घालून पहात राहली तर बंदेल
कदाचित यश आम्हांला. आम्ही तक्तीच
वशास्वी होऊ असेच आम्हांला वाटते आहे.
म्हणून आम्ही आपल्या आईला एकटी
सोडून आलो, नव्हे, आम्हांला तिला सोडून
याचे लागले."

राजा म्हणाला-"छान! तू बोललास
ते ऐकून मला आनंद झाला. तुम्ही आपल्या
आईची फिकिर करण्याचे कारणच नाही.

मी तिला कोलवून घेतो. आमच्या बरोबर तो या महालात राहील."

"याहून ज्यास्त आम्हांला काय पाहिजे?" विषे आनंदाने म्हणाले. राजाने आपल्या नोकरीचा पाठवून त्या मुलांच्या आईला कोलवून घेतले. राजाने औदार्य पाहून त्या म्हातारीला देखील परमानंद झाला.

राजा म्हातारीला म्हणाला—"तारी! तुमच्या मुलांच्या तोंडीं तुमच्या घराची सर्व हकीगत मला कळवी. यांच्यासारखी कर्मचारी व साहसी मुले तुम्हांला आहेत, माग्यवान आहांत तुम्ही!" असे म्हणत राजाने त्या म्हातारीला धीर दिला.

तिच्या परवानगीने राजाने मुलांची नावे धोडी वडलून संध्याकुमर, निशीथ आणि उदयन अशी ठेवली. मुलांच्या आईने आनंदाने ती गोष्ट मान्य केली. हुस-याव दिवशी त्या तिघां मुलांना राजाने वेताच्या तीन तलवारी व कंटारी दिल्या आणि तिघांना प्रत्येकी एक घोडा द्यायला घोड्यांची निवड करण्यासाठी अक्षसाक्षीत घेला.

घोड्यांची निवड केली. उदयनला सुय-कांतीसारखा वक्राकगारां पांडरा शुभ-घोडा दिला. निशीथला कृष्णवर्ण घोडा दिला आणि संध्याकुमाराला तांबूस रंगाचा घोडा दिला.

एका सुसुहृतांवर पांड्या घोड्यावर उदयन, कृष्णवर्ण घोड्यावर निशीथ आणि तांबूस घोड्यावर संध्याकुमार बसून मुहा-सिनी, सुभाविनी आणि तुकेबिनी या तिघां राजकन्यांच्या घोषार्थ निघाले.

ते निघण्यापूर्वी राबाने तीन काळे जेठ मागविले आणि ते घोड्यांच्या समोरच्या बागाला बांधविले. राजा म्हणाला—"माझ्या मुलांना वेडल तुम्ही तिघे एका वेळी मात त्या वेळी हे जेठ काढून फेकून द्या."

त्या नंतर मुलांनी आपल्या आईला आणि राजाला नमस्कार केला आणि घोषांचा आशीर्वाद घेऊन ते निघाले.

(कथा:)

पैशाचा धनी

विक्रमादित्याने आपला हट्ट सोडला नाही आणि तो पुन्हा साड्यावळ गेला, जेत कांठावर काढून घेतले आणि नेहमी-प्रमाणे मीन होऊन स्वप्नानान्या दिशेने चालू लागला. तेव्हा जेतास बसलेला वेताळ त्याला म्हणाला—"राजा! तू एवढे भ्रम करीत आहेस, त्याचे फळ म्हणून तुला कोणी वर द्यायला आला तर निरर्थक वर मागू नकोस. तसे तू केलेस तर वसुधुत्ता-सारखी तुम्ही गत होईल. त्या वसुधुत्ताची गोष्ट मी तुला सांगतो, लक्ष देऊन ऐक." असे सांगून वेताळ गोष्ट सांगू लागला.

उद्धानपुर गावाच्या गावी वसुधुत्त गावाचा एक कोटपाणीस रहात असे. त्याच्या घरी अनेक लोखंडी पेट्या तिजोऱ्या होत्या. त्या सर्व भूकन सोने व हिरे माजिबबे होती. त्याने लक्ष्मीला आपल्या घरी बांधून ठेवले आहे हो, असे लोक

वेताळच्या गोष्टी

म्हणत. त्याचा मुलगा बापासारखाच व्यापारधंद्यातच पडला आणि बापाचा अर्धाधिक भार संभाळू लागला.

वसुगुप्ताला पैसे मिळवून जमा करण्यापलीकडे या जगात दुसरे काही दिसत नसे. त्याला इतर कोणत्याही गोष्टीची आवड म्हणून नव्हती. एक पैदेलील व्यर्थ खर्च करणे त्याला पटत नसे. प्रत्येक लहानसहान गोष्टीकडे तो बारकाईने लक्ष ठेवी व पैसे बाचवी. वसुगुप्त त्याची बायको, मुलगा व सून अशी चार जणच त्याच्या कुटुंबात होती. त्यांचे खेवणखण अगदी साधे असे. वसुगुप्त, सस्य होईल तितका मितधन्य राखण्याचा आग्रह करी. खाण्या-

त्याला पैसे खर्च करणे मुळीच आवडत नसे. त्याच्या कुटुंबियांनी ह्या सर्व गोष्टी निभावून घेतल्या, परंतु वसुगुप्ताला नातू झाल्यावर काही कोडकौतुक करण्याचे आज्ञेच्या तळात आले. वारसे खादात करण्याचे तिने ठरविले. परंतु तिने ही गोष्ट वसुगुप्ताजवळ काढली तेव्हा तो विव्णून म्हणाला—“भेजवाऱ्या आणि वेसावा हवा कशाला! त्यांत होणारा खर्च सर्व व्यर्थच नाही का? नातू झाला आपल्याला, आनंद झाला. मापण चौथे होतों, आता पांच जण झालों. त्याबरोबर खर्च वाढला की नाही? म्हणजे मिळकतदेखील वाढली पाहिजे. जो व्यापार चालू आहे मुलगा पाहील. मी कोठेतरी जाऊन मिळकत वाढवितां झाली तर पाहतां.”

आपली सुनवाई हुमार आहे, हे त्याला माहीत होते, म्हणून त्याने तिलाच विचारले—“सुनवाई! काय वाटते तुला?”

ती आपल्या सासऱ्याला म्हणाली—“कोठेतरी जाऊन जास्त पैसे मिळवून आणतों, म्हणतां आहां तर ते पुरे केल्याशिवाय तुम्ही राहणार नाही. कुम्हाळा मी सरला काय बेणार? लहान तोंडी मोठा वास होईल तो. वाटेत खायलाप्यायला मी काही फराळाचे करून देते.”

सासऱ्यासाठी, केदार, वेळची बाँरे घालून साखरभात करून दिला आणि प्यायला गुप्तते पाणी काय घ्यायचे असा निवार करून सरबत तयार करून एका बुदल्यात घालून दिले.

सुनवाईने तयार करून दिलेले फराळाचे सामान व बुदली घेऊन वसुगुप्त प्रवासाला निघाला. त्याला पायी चालायची संवय नसल्यामुळे थोडे चालून गेल्यावर तो दमला. रस्त्यात बळीअर विधांती ज्याची म्हणावे, तर कोठे झाडदेखील नव्हते. ओसाड वाळवंट होते. तरी चार पावले पुढे कशीबशी टाकली आणि सुदैवाने दूर एक झाड दिसले तेथपर्यंत तो चालत गेला. आतांमात्र एक पाऊलदेखील पुढे टाकणे त्याला अवश्य वाटू लागले. तहानेने जीव कासावीस झाला होता. म्हणून तो त्या झाडाच्या सावलीत बसला. आतांच कशाला खायचे, बोडे पाणी पिऊन घ्यावे या विचाराने त्याने बुदल्यातले पाणी एक चोटभर तोंडात हलकेंच ओतले. ‘हे काय पाणी गोड कसे? हे तर सरबत दिसते आहे. झाला की नाही ज्ञर्थ खर्च!’ त्याने बुदली बाजूला ठेवून धिली आणि फराळ करण्याच्या विचाराने पुरचुंडी सोडून पाहिली तर साखरभात. केवराचा व वेळचीचा वास

मन मोहून टाकीत होता. तो विचार करू लागला—‘सुनवाई हुमार असेल असे वाटत होते मला. पण अनाढ्याी खर्च केला की तिने. माझ्यासमोर तिने सरबत साखरभात करून पैसे पाण्यासारखा खर्च केला तर माझ्या मनी काय करील, दिव्य जाण.’ त्याने तो साखरभात काढूनचाला घातला आणि बुदलीतले सरबत झाडाखालच्या बिछात ओतले.

दुसऱ्या क्षणाला त्या बिछातून एक काळा नागसाप बाहेर आला व आपली फां उभी करून त्याच्याकडे एकाग्र होऊन पाहू लागला. वसुगुप्ताच्या सर्वांगांना घाम सुटला. एकाएकी त्याच्या अंगात कोठून

बनती आली कोणात ठाऊक तो उठला आणि खूप जोराने पळू लागला. अगदी क्षम लागला तेव्हा तो एका जागी थांबा-याकडे थांबला. तो माण त्याचा जणुकाही पाठलाग करीत येत असलेला वसुगुप्ताला दिसला. जिवाची आशा सोडून तो छोटे मिटून उभा राहला.

"अहो, जरा उठाना! तुम्हांला एक वर देऊन जावे, म्हणतो." असा आवाज त्याला ऐकू आला.

माणेपुढे करीत त्याने किलकिल्या डोळ्यांनी पाहिले तर त्याला त्याच्या अगदी शेजारी एक अत्यंत सुंदर तरुण दिसला, साधाचा पत्ताच नव्हता.

"कोण रे तू?"

"मी नागराजाचा मुलगा आहे. त्या बाबाखालच्या विळात मी राहतो. तहानेने भासा जीव कासावीस झाला होता तेव्हा तुम्ही गोड सरबत विळात घालून भासा जीव बाचविलात. तुम्ही काय मागाल तो वर मी देईन." तो युवक म्हणाला.

"माझ्या मायप्यात मला एकच एक इच्छा आहे. मी सुखरूप घरी परत पोचू शकलो तर तोच मोठा वर होईल!" वसुगुप्त म्हणाला.

"तसं नाही चालायचे. तुम्ही कोणता तरी वर माझ्याकडून मागून घेतल्याशिवाय मी तुम्हांला येथून जाऊ देणार नाही." तो तरुण युवक म्हणाला.

वसुगुप्त थोडा विचार करून म्हणाला- "एक काम कर या का? आमची सुनवाई फार हुशार आहे. तु माझ्याबरोबर माझ्या घरी चल. आमची सुनवाई म्हणेल तो वर मी मागून घेईन. तो वर देऊन मग तू आपल्या वाटेने जा."

तो तरुण युवक "बर!" म्हणाला. दोघे वसुगुप्ताच्या घरी आले.

वसुगुप्ताने आपल्या सुनवाईला बोलावून घडलेली सर्व गोष्ट सांगितली व

सरबत करून दिले होतेस ना, म्हणून हा मुलगा एक वर मागून ज्या असा आवड करतो आहे."

सुनवाई काही उत्तर देणार तेवढ्यात मध्येच तिची सासू म्हणाली-"काय हो, खूप होलत मागून घ्यावी, नाही का?"

वसुगुप्ताला थोडा राग आला. म्हणाला-"घनदोलतला काही मर्यादा? त्याशिवाय घनदोलतच मागून घेतली तर घनदोलत मिळविण्याच्या प्रवृत्तीत जो आनंद मिळतो तो काय मिळणार?"

इतक्यात त्याची सुन म्हणाली-"मामजी! तुम्हांला हुशार नसेल व पसंत पडले तर मी सुचविते."

"बोल मुली, बोल, काय मागू?" वसुगुप्ताने विचारले.

"आपल्या घनाचे मालक तुम्ही व्हावे, असा वर मागून घ्यावा." वसुगुप्ताची सुन म्हणाली.

वसुगुप्ताला हसू आले. त्याच्या घनाचा मालक तोच तर आहे. तो नाही तर इतर कोण मालक आहे, त्याचा? तरी त्याने त्या तरुणाबरोबर सुनेने सुचविलेला वर मागितला.

"तथास्तु!" म्हणत तो तरुण अंतर्धान पावला.

काही दिवस छोटल्यावर वसुगुप्ताच्या स्वभावात बदल होत गेल्याचे दिसू लागले. पैशाचा लोभ व हावरेपणा त्याच्या स्वभावात कमी होत गेल्याचे स्पष्ट दिसू लागले. त्याने आपल्या फिल्ल्यांचे जुडने आपल्या बायकोला दिले व म्हणाला-"घरात गृहिणीचे राज्य बसले पाहिजे. घरांत कशासाठी किती खर्च करायचा वगैरे गोष्टी तुच पहात जा. घरात कोणत्याही गोष्टीची उणीव राहता कामा नये. पैसा मिळवायचा तो सुखासाठी खर्च करायचा नाही तर त्याची गरजच काय?"

काही काळ छोटल्यावर त्या प्रदेशात हुकूम पडला. वसुगुप्ताने आपले घान्याचे

कोठार लुळे करून गोरगरिबांना धान्य घांटले. पोंदासाठी मूठभर तांदूळ मरणा-यत्ना झालेल्याला त्याने रिकाम्या हाताने पाठवू नका, असे घरातल्या सर्व लोकांना बजावून सांगून ठेवले. थोड्याच दिवसांत तो एक थोर दानी म्हणून प्रसिद्ध झाला.

वेताळ येथवर गोष्ट सांगून म्हणाला—
"राजा! मला वनेक गोष्टीची शंका आहे. बसुगुप्ताची मून वृषार असती तर तसा निरर्थक वर मागून घ्यायला तिने सांगितले नसते. तरमग बसुगुप्ताने तो वर कां मागून घेतला? त्या वराचा आणि त्याच्या स्म-घात झालेल्या बदलाचा परस्पर काय संबंध होता, मला नाही कळले. या सर्व घडामोडी समजावूनकारक उत्तर माहीत असून ही तू दिले नाहीस तर तुझ्या जोक्याची शोभन शकले होऊन तुझ्याच पायावर लोंढू लागतील."

ते ऐकून विक्रमाई म्हणाला—"मुनेने मागायला सांगितलेला वर निरर्थक आहे,

आहे, तरी तरुण युवकाला काहीतरी करून निरोप बाबयाचा होता, म्हणून त्याने तो वर मागितला. परंतु तो निरर्थक वर होता असे मात्र नाही. बसुगुप्त वर मागेपर्यंत आपल्या घनाचा दास-गुलाम होता. आपल्या आयुष्यात त्याला घनाशिवाय दुसरे काही दिसतच नव्हते. जमविलेल्या घनाचा तो रक्षक शिपाई, एक नोकर तर होता. घनच त्याच्यावर मालकी गाजवीत होते. त्याने आपल्या सेवकाला गोड घोड खाल दिले नाही की, पोटभर जेवू दिले नाही. स्वस्थ-पणे शोपदेखील येऊ दिली नाही. वर मिळल्यानंतर तो आपल्या घनाचा मालक झाला. वर मिळताच त्याच्या घनावरची धनदौलतीची बंधने तदातट तुटली व तो मुक्त झाला."

अशा तऱ्हेने राजाचे मौन भंग होताना वेताळ प्रेतासह अक्षय झाला आणि झाडाला जाऊन लोंबकळू लागला.

(कल्पित)

काळी मुलगी

भूतपुराचा राजा बोपदेव हा एक थोर राजा होऊन गेला. त्याची राणी इंदुमती उत्तम गृहिणी होती. त्यांना अपत्य नव्हते. पंधरा वर्षे काही मूळबाळ झाले नाही तेव्हा राणी पुनः प्रसूतीसाठी अनेक द्रव्ये जमवून घेऊन ही यश न मिळाल्यामुळे फार दुःखी झाली. प्रजेने देखील तबस केले की यादीला कोणी तरी बारास व्हावा. परंतु सर्व प्रयत्न अयशस्वी ठरले.

त्याच सुमारास राजबाबूलात एक साधू आला. तो राजाला एकांतात भेटून म्हणाला—"राजा, तू गेल्या जन्मी केलेल्या पापाने फळ म्हणून तू निपुत्रिक झाला आहेस. त्या पापाने प्रायश्चित्त म्हणून तू दोन वर्षे राज्य सोडून हिमालयात जाऊन तपश्चर्या केलीस तर खात्रीने देवाची कृपा होऊन तुला संतानप्राप्ती होईल."

साधूने दिलेल्या उपदेशाप्रमाणे बोपदेवाने राज्यकारभार राणीला पहायला सांगितले आणि साधूबरोबर हिमालय पर्वतात जाऊन तपश्चर्या करू लागला. ऊन, वारा, पाऊस कशाची पर्वा केल्याशिवाय त्याने योग वर्षे तपश्चर्या केली.

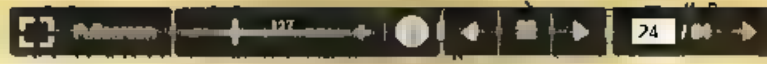
दोन वर्षे पुरी झाल्यावर बोपदेवाकडे तो साधू आला व म्हणाला—"राजा! तुम्ही तपश्चर्या पूर्ण झाली. आता तू घरी परत जा. मी देतो ते धनुष्य व बाण घेऊन जा. तुझ्या वाटेवर तुला एक पुष्प-वाटिका लागेल. तीत तुला रंगारंगाची रानडुकरे आढळतील. त्यापैकी कोणत्यातरी एका डुकराची या बाणाने शिकार करून त्याचे मांस आपल्या राणीला खायला दे. तुला अपत्यलाभ होईल."

बोपदेव ते धनुष्यबाण घेऊन निघाला. तो पुष्पवाटिकेच्या मधून जाऊ लागला

तेव्हा त्याला पांढरी, काळी रानडूक रे कळपाने घावत असलेली दिसली. त्याने सोडलेला एक बाण एका काळपा रानडूकरीकडे लागला, त्याने तिचे मांस राणीला खायला दिले. थोड्याच दिवसात राणी इंदुमती गरीबर असल्याचे कळले.

राजाला आनंद झाला. त्याला मुलगा होणार अशी स्वप्नेदेखील पडू लागली. त्याच्या राज्यात सर्व लोक गोरें पान, चपई रयाचे होते, परंतु त्याला मुलगी झाली, ती काळी होती.

तिला पाहून सर्व राजाप्रजा निराश झाले. फक्त बघीलघारी भंडळी म्हणाली— 'राजाला इतक्या इशिरा का होईना, एक बघस झाले ना, ते पुरे नाही का?'

मुलीसाठी का?'

राणी इंदुमतीने आपल्या मुलीचे तोंड पहायला देईल नाकारले. राजाचे प्रमुख सरस्वगावर परस्परांची विचार करू लागले.

एकजण म्हणाला—'महाराज निराश झाले आहेत. हल्ली राज्यकारभारातदेखील त्यांचे लक्ष नाही. परंतु वांत त्या विचाऱ्या मुलीचा काय अपराध? ती काळी कों झाली हे दमाला माहीन! राजा व राणी निराश होऊन बसले तर काहीतरी दुसरा उपाय नको का करायला?'

परंतु उपाय कोणता, कोण करणार हे मान कोणी झेलला नाही. तेव्हा दरबारी

करून पुण्य संपादन केले नाही. मी जगदी सामान्य मनुष्य आहे. तरी मी एक अत्यद्भुत गोष्ट आपणांला करून दाखवितो. लक्षपूर्वेक पाहण्याची कृपा करावी."

त्याने राजा व राणीसमोर त्या स्टॅंडला ती नळी उभी बसवून ठेवली व म्हणाला— "महाराज, महाराणी! आपल्यासारखी मी तपस्वर्मा केले नाही की काही ब्रते अनष्टाने

करून पुण्य संपादन केले नाही. मी जगदी सामान्य मनुष्य आहे. तरी मी एक अत्यद्भुत गोष्ट आपणांला करून दाखवितो. लक्षपूर्वेक पाहण्याची कृपा करावी."

असे सांगून सोमनाथने आपल्या हातातला पांढरा चेंडू त्या नळीत बसून घातला आणि आपल्या जादूच्या काडीन तो त्या नळीत खूपसून दाबला तो नळीच्या सालच्या बाजूने येऊन खाली टेबलावर पडला. त्याने तो उचलून नळीच्या वरच्या बाजूने पुन्हा तसाच जादूच्या काडीन आत खूपसून चेंडू लाडली टेंबलावर पडला. परंतु या खेपेस तो पांढरा नव्हता काळा होता.

"पाहिलेत महाराज! महाराणी! पांढरे होते ते कस काळे झाले ते. पांढरे किंवा

एक खर पाहिल तर खर नसतंच केवळ ती आपला भ्रम असतो, आणखी एकदां लक्षपूर्वक पहा।" असे सांगून सोमनाथने तो काळा चेंडू नळीच्या वरच्या बाजूने नळीत खुपसला. या क्षेपेस नळीतून खाली टेवलावर काळा चेंडू पडला, पांढरा पडला नाही.

"पाहिलेत रंगात काही नाही तो शास्वत नसतो राजकन्या आज कोठ्या दिसत असल्या तरी लक्षा नाही तर आणखी काही काळाने सोप्या होईल, ते कोणाला काही सांगतां येईल का? त्यांचा जन्म देवाच्या कृपेने झाला आहे. देव त्यांचा प्राठीराळा आहे." सोमनाथ म्हणाला.

सोमनाथाच्या जादूचा परिणाम झाला असेच म्हणून पाहिले कारण, त्या दिसा-पासून राजा व राणी दोघांनी आपल्या मुलीला प्रेमाने वागविले.

त्या दिवशी संध्याकाळी, सोमनाथाच्या बायकोने त्याला विचारलं-"काय हो, चेडूचा रंग पालटला कसा?"

हा चेडूच्या मानाने थोडा चिचोळा आहे. म्हणून चेंडू नळीबाहेर आपोआप पडणे शक्य नाही. जादूच्या काडीने आत खोडा खुपसावा लागतो. त्यात आणखी दोन चेंडू असले तर आणखी सहजी होणारे हे काम आहे. जादूचा प्रयोग करण्यापूर्वी या नळीत प्रथम एक पांढरा व त्यानंतर एक काळा चेंडू घालून ठेवला होता. मी वरून पांढरा चेंडू सर्वांसमक्ष आत खुपसल्यावर खाली जो पांढरा चेंडू होता तो टेवलावर पडला. नंतर तो पांढरा चेंडू नळीतून खुपसला तेव्हा खाली काळा चेंडू पडला, तो काळा चेंडू नळीतून खुपसला तेव्हा पांढरा चेंडू खाली पडायला तयार होता व तो पडला." सोमनाथ म्हणाला.

"म्हणजे ही लढाई अगदीच सोपी की हो!" सोमनाथची बायको म्हणाली.

"सांगितली तर सोपी, परंतु पाहणा-सला बल्यद्भुत वाटणारी!" सोमनाथ म्हणाला.

चाथा शिष्य

कृष्णशास्त्री नावाचे एक गुरू होते त्यांच्या गुरूकुलात पुष्कळ शिष्य होते. कृष्णशास्त्री उत्तम भुव म्हणून अवलम्बल्याच्या पंचक्रोशीत असिद्धी होते. त्यांना वार्धक्य आले तेव्हा गुरूकुलाची जबाबदारी कोणावर टाकावी, हा विचार त्यांच्या मनात झाला. कोणाकडेही शिष्याची निवड करण्याचे त्यांनी ठरविले. त्यावेळी आपली मादी संभाळण्याची योग्यता असणारे बोंबे आठवले. त्यांच्या पैकी एकाची निवड करायची होती.

त्यांनी त्यांना बोलावून विचारले-"हा गुरूकुलाची जबाबदारी सत्ता कोणावर तरी टाकणे शक्य आहे. तुमच्यापैकी जो कोणी शान्तविश्वासाने पुढे येईल त्याला मी हा काम द्यावे म्हणतो. बोला तर कोण येणार जबाबदारी?"

"माझी परीक्षा घ्यावी, की जबाबदारी देऊ शकते." एकामसून एक तिथे म्हणाले.

"तुम्हा म्हणणे नाही कळव?" गुरूने बीभ्यासा विचारले.

ही म्हणाला-"मी आपला शिष्य आहे. माझ्या बायकीची माहिती आपणांस माझ्यापेक्षा जरूर आहे! म्हणून मी पुढे येण्याचे धाडस करे नाही."

गुरूने त्याच शिष्याची निवड करून त्याला आपला दारुत नेमले.

छोटूची मोठी करामत

फार पूर्वी एका डोंगराळ प्रदेशात एक छोटेसे खेडे गाव होते. ते खेडे गाव अनादिकाळापासून एका जमिनदाराचे इनाम गाव होते. ते पिड्यान्पिड्या त्या जमिनदाराच्या कुटुंबियांकडेच होते त्या गावातले खेडूत ओढेभानडे होते ससा तो इनामदारदेखील ओळा भाबडाच होता शेतात पीक मिचे त्यातला काही भाग खेडूत जमिनदाराकडे पोचता करीत ससाच भाजीपालासुद्धा पोचता करीत. इनामदार त्यांना त्याची किमत देत नसे की काही इनाम बक्षिसदेखील देत नसे. सर्व गावकरी त्या इनामदाराची कुळे होती.

इनामदाराला मांस फार आवडे. मांसा-शिवाय त्याला एक दिवसदेखील चैन पडत नसे गावकरी पाळीपाळीने इनामदाराच्या घरी एक खेर मास पोचते करीत तो नियत ओढण्याला इनामदार शिक्षा

कारी किंवा त्याला घेऊ सरावा लागे त्या गावात एका ठोकाला छोटू नावाचा एक गरीब मनुष्य रहात असे. त्याला त्याचे असे कोणीच नव्हते तो कोवड्या व वदके पाळून त्याची अंडी विकी त्यावर स्वागत करत निवडिले.

एकदा इनामदाराकडे मांस पाठविण्याची पाळी छोटूवर आली तो मांसासाठी जंग-लान शिकारीला गेला. त्याच्या नशिबाने फार फिरल्याशिवाय त्याला एक मोठे हरण दिसले त्याला बरण्यासाठी छोटूला फार कष्ट सहन करावे लागले ते इनामदाराला नेऊन वेणे त्याला मुळीच आवडले नाही. इनामदाराची ती सवय मोडण्याचे त्याने आपल्या मनाशी ठरविले. त्याला एक युक्तीदेखील सुचली.

छोटू त्या दिवशी गावात परतलाच नाही. त्याने हरणाचे डोकें कापून छान

त्याने सर्व पांढर खाल्ले आणि छान मोप काढली त्या दिवशी इनामदाराला मांस मिळाले नाही. संतापून त्याने छोटूची चामडी लोळवायचे ठरविले.

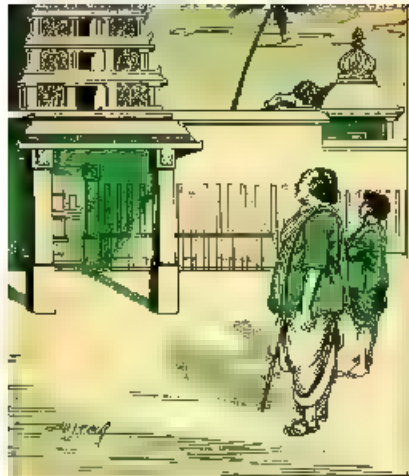
दुसऱ्या दिवशी छोटूला खांबावर हर-णाचे घड घेऊन येताना पाहून इनाम-दाराचा पारा एकदम उतरला. छोटूने आपल्यासाठी किती कष्ट सहन केले असतील, असा विचार करून इनामदाराने मनातल्या मनात छोटूची फार मालागणी केली.

छोटूने ते हरीण इनामदारासमोर ठेवले आणि घापा टाकीत काजूला उभा राहला त्याच्याकडे पाहून इनामदाराला त्याची कीर्त आली म्हणाला-“काय रे छोटूया! तू काळ आला नाहीस! छान तुला काळ दिवसभर फार कुचवले असेल नाही?”

छोटू नम्रपणे मान खाली करून तक्रा-राधी मान हलवीत म्हणाला-“नाही मालक! ती एक लोन कथा आहे. मी एक ससा मारून ती घेऊन येत असतां एका नवऱ्या शाडाखाळी पोचलो. तेव्हा खांडा-वरचा मेलेंडा ससा एकदम उडून झाडावर गेला मी नकित होऊन वर पाहू लागलो तर मला डोळे विपवून सोडणारे एक ज्योतिर्वल्ल दिसले त्या ज्योतिर्वल्लमात

मला एक स्त्री दिसली ती स्त्री एकाएकी ओरडून मला दटावीत म्हणाली-‘काय रे तुला! इनामदार म्हणजे काय रे वाटले तुला! तो देव आहे देव! तुम्ही ज्या जमिनीवर राहतां तुम्ही जे अन्न खाता जे पाणी पिता ज्या हवेत स्वासोच्छ्वास घेतां ते सर्व त्याचे आहे, असा इनाम-दाराच्या उपकाराचे म्हण फेडण्यासाठी तू हा एवढासा ससा घेऊन जातो आहेस? असा लोकांना मी या जगात जिवंत भोड-फार नाही ही गोष्ट सर्वांना सांग.’ एवढे क्वाळा परवाची गोष्टच घ्या, ती लक्ष् गवळी मेल नाही का, त्याने तुम्हाला म्हशीचे दूध पाठविले नाही आणि स्वतः

ज्याला म्हणून त्या देवीनेच त्याला ठार केले. आपल्या घळगळी पडवले आपल्या-कड रामूने पाठविली नाहीत म्हणून त्याने अवलंब घरेलू जाहे, म्हणें कोणी कधी लबाडी केली तर ती देवी त्यांचा समाचार घेतल्याशिवाय राहणार नाही ही लगेच रानात परत गेली आणि ते हरण घेऊन आली. त्या देवीने माझी वाखाणणी करीत हरणाचे भुडके सांगितले; मी देखून टाकले." छोटूने ही कपोलकल्पित कथा सांगितली.

इनामदाराला परमानंद झाला. छोटूकडे अत्यंत प्रेमाने पहात त्याने त्याची पाठ धापवली.

पूर्वपेक्षा मोठमोठ्या भेटी इनामदाराला देखू लागले. त्यांना देवीचे भव वाटू लागले. छोटू वाता वातात मोठा मानला जाऊ लागला. इनामदाराच्या मेवेतच त्याचा सर्व काळ जाऊ लागला. आता त्याने घरी जायचे सोडले.

इनामदाराने एके दिवशी छोटूला दोन कोंबडे देऊन ते त्या देवीला बळी द्यायला सांगितले. ती रागात गेली आणि ते कोंबडे भाजून खाऊन दुसऱ्या दिवशी इनामदाराकड परत आला.

"देवीने आणखी काही सांगितले का रे?" इनामदाराने विचारले.

"देवीने आपल्या शक्तीची फार प्रशंसा केली मालक! साक्ष्यासाठी एक देखू बांधून घायला सांग घालकामा, म्हणाली परंतु ते देखू हांपण्यासाठी कुळाचा पैसा खर्च करू नकोस, स्वतःचा खर्च करायला सांग, म्हणाली!" छोटूने या सारली.

"त्या देवीची कृपा असली म्हणज पुरे, किती का पैसा खर्च होईना!" इनामदार म्हणाला आणि मनोभावे हात जोडून त्याने नमस्कार केला.

गावात कोणाला काही शाल की ते त्या देवीचा कोष आहे असे सांगून छोटू गावकऱ्यांना पाबरवून सोडी. इनामदार

त्या देवीचे देखू बांधले. देवी व इनामदार यांच्यामध्ये ह्या परस्पर प्रेमाभक्तीला कारण छोटूच. देवालयत काय काय, केंव्हा व कसे झाले पाहिजे, छोटू देवीला विचारून इनामदाराला सांगे आणि इनामदार त्याप्रमाणे करी. छोटूने देवळात एका अति भयंकर शक्ति व रूम असलेल्या देवीची मूर्ती करवून तिची स्थापना केली.

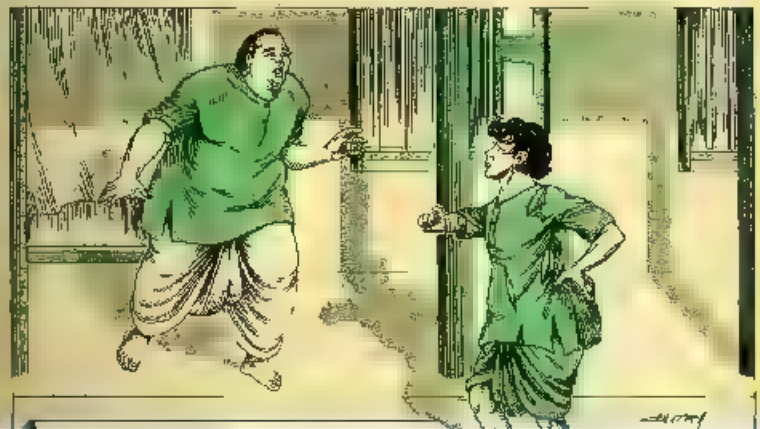
देवालय बांधून तयार झाले त्या दिवशी एक मोठा उत्सव साजरा झाला. प्रजला जेवणे देण्यात आली सर्व खर्च इनामदाराने स्वतःच केला त्याप्रमाणे कुळाकडून येणारी त्याची प्राप्ती पण वाढली.

दुर्दैवाने त्या प्रदेशात त्या वर्षी दुष्काळ पडला. पाऊस पडला नाही पिके वाळून गेली. लोक उपाशी मरतात काय. वाटू लागले इनामदाराची कोठारे भरलेली होती. तरी त्याने दुष्काळाची स्थिती पाहून कोठारांना कुलपे लावली.

एके दिवशी छोटू फाटक मळके कपडे घालून लंगड घापा टाकीत इनामदाराकड आला. त्याला पाहून इनामदाराने विचारले— "काय रे झाले मुला?"

'देवीचा कोष झाला आहे, मालक! म्हणाला, 'एक माणूसदेखील उपाशी मेल तर पहा' " छोटू म्हणाला.

"तर मग आपण काय करावे, म्हणते ती?" इनामदाराने विचारले.

“सर्वांना घान्य वाटलं पाहिजे!” छोटू म्हणाला.

“तसं झालं नाही तर काय होईल म्हण?” इनामदाराने विचारलं.

“सर्वे गाव बेचिराख होऊन जाईल, म्हण!” छोटू म्हणाला.

“बाप्याच्या कोठारांनासुद्धा नाही लागतील कदाचित अरे, छोटू, बरं झालं तर देवीने सांगितलं तसंच करू या तर!

इनामदार म्हणाला

“बाबा हो, देवीच्या त्या फुकटच्या घमकावण्या नसतील कशावरून? मी ती गोष्ट तिच्याजवळ बोललो होतो मुद्दा! इनामदारांनी वर्षानुवर्ष जमा करून ठेवलेले घनधान्य बांटून टाकावे म्हणतेस? ते म्हणताच तिने माझा सडा दाबला तुम्ही गप्प रहा, पाहू तर या काय करते ती!” इनामदारांनी आणखी जास्त दाबवून जावे या हेतूने छोटू म्हणाला

इनामदारांचे सर्वे अग बरारले! इतक्यात दूर कोठून तरी घुराचे लोट आकाशात

होता, त्या पाहून इनामदार छोटूला म्हणाला—“काय रे, तुला अक्कल बळी आहे का? देवी म्हणजे काही ती महासक्ती रमावली तर तुझा माझा, सर्वांचाच धोबट होईल! एवढं नको का कळायला तुला? काय वाटले काय तुला? या बं किल्ल्या आणि नीष! कोठारांतले सर्वे घान्य गाव-कऱ्यांना वांटून टाक!

छोटू काहीच बोलत नाहीसे पाहून इनामदार म्हणाला—‘तू आतां काही मोलायचे कारणच नाही!’

छोटूची दुवती यशस्वी झाली. गावकरी दुष्काळाच्या संकटातून बांचले. इनामदार जिवंत होता तिनकें दिवस कोणाच्या हातून चूक झाली तर त्याला देवी सांगल ती शिक्षा करू लागला. गावकरीतुद्धा बेबीला भिऊन रहात आणि आषाढी कामे वितचूक करीत. प्रजण्या सोडो इनामदारांचे गुणानुवाद ऐकू येऊ लागले. इनामदारांना तोंड उघडल्याशिवाय बराच फायदा होऊ लागला

प्रायःश्चिन्ता

एका गावी किशनशेट नावाचा एक सातकार रहात असे. तो अंबवाच्या सव्वा व्याज घेऊन कर्जदारांना पिळून काढी दयादाक्षिण्य नावाची वस्तूच त्याला माहीत नव्हती. त्याचे नांव एकूच गांव-कऱ्यांच्या कपाळाला आठवा पडत.

एके दिवशी गावातल्या काही प्रमुख लोकांनी पार्वतीकाकूच्या घरी जमून किशनशेटची खांड मोडायचं ठरविलं व एक उपाय करण्याचं योजलं. त्यांनी योजलेल्या उपायात पार्वतीकाकूचे पात्र चुष्य होते त्या गोष्टीस त्यांनी होकार दिला

काही दिवस लाटल्यावर त्या गावात खडोबाची एक मोठी जत्रा मरली जत्रेला लोक दूरदुर्लभ दिव्या घेऊन आले होते. त्या वेळी पार्वतीकाकू वसतिष्ठ सोम्याच्या दागिन्यांनी मद्धून जत्रेला आल्या होत्या

लोकांच्या डोळ्यात खुपेल बशा तऱ्हेन त्या जत्रेत भोकळेपणी स्वतःला भिरवीत हिडत होत्या जत्रेला आलेल्या सर्वांची नजर पार्वतीकाकूच्या दागिन्यांवर खिळून होती ते बघं दारिद्र्य गावकऱ्यांनी तिला घालायला असने दिले होते.

दिला आळखणारे सर्वे कांक म्हणू लागले “पाहिल्ल का, उपाशी राहून या बयनं किती सात जमाविलं आहे!” सब चकित होऊन तिच्याकडे पहात होते इतक्यात काही अट्टल चोरांची नजर तिच्या दागिन्यांवर पडली

जत्रा संपल्यावर रात्री चोर पार्वतीकाकूच्या घरात शिरले व पार्वतीकाकूच्या निज्या ओढीत विचारू लागले—“काय श म्हाळसा कांकू? कोठे लपवून ठेवले आहेस सर्वे दागिने? तोंड उघडून बोल, नाही तर गळा दाबून जीव घेऊ तुझा!”

पार्वतीकाकू धरधर कापत म्हणाली-
“बाबांनो! घरात दागिनं सुरक्षित राहणार
नाहीत म्हणून मी सर्व दागिने किशनशेट
सावकाराकडे ठेवून दिले आहेत. सणांदारी
जाऊन घेऊन येई आणि पुन्हा त्यांच्याकडे
परत नेऊन ठेवून देई.”

“आतां जाऊन पाहवो, सावकाराचे
घर बघातून काढतो तेथे दागिनं सापडलं
नाहीत तर तुला जिवंत सोडणार नाही
लक्षात ठेव!” पार्वतीकाकूला बसक्या
धेऊन आणि तिचे हात पाय बांधून ठेवून
घोर किशनशेटच्या घरी गेलं.

चोर घरात शिरलंले पाहून किशन-
शेटला धडकीच सरली.

चोरांनी त्याला फरपटत ओढीत तिजोरी
जवळ नेले आणि तिजोरी उघडायला
सांगितली.

किशनशेटने हात जोडून पाया पडून
विनवण्या केल्या-“बाबांनो! माझ्या जवळ
काही नाही रे! कोणी सांगितलं तुम्हाला?
काही नाही माझ्याकडे!”

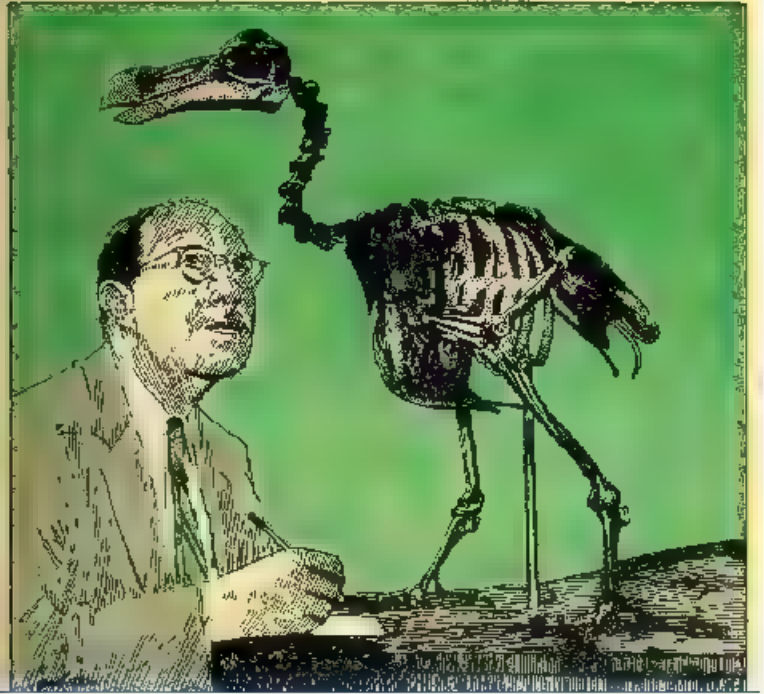

तिजोरी उघड. चोरांनी घमकावून सुरा
दाखविल्या. किशनशेटने कापत्या हातांनी
कानबठीला अडकविलेल्या किल्ल्या काढल्या
आणि तिजोरी उघडली. गांवकऱ्यांनी गहाण
ठवलेले सर्व दागिने त्या तिजोरीतच होते.
चोरांनी सर्व तिजोरी रिकामी करून
पिशव्या भरल्या आणि पार्वतीकाकूच्या
घरी जाऊन म्हणाले-“म्हातारे! तू खरं
सांगितलंय, हे ठेवून घे!” असे सांगून काही
दागिने तेथे ठेवून दिले आणि निघून गेले.

पुर्वी ठरलेल्या योजनेप्रमाणे चोरांचे
पात्र घरपाण्यांनी आपले काम बेमालूम
पार पाडले. चोर गावाबाहेर जातांच
ठरल्याप्रमाणे काही लोकांनी त्यांचा पाठ-
लाग करून त्यांना घरले आणि किशनशेट-
कडून आणलेले सर्व दागिने काढून घेऊन
ज्यांनी ज्यांनी किशनकडे ते गहाण ठेवले
होते त्यांना गुप्तपणे परत केले. पार्वती-
काकूनदेखील ‘चोरांनी’ तिला दिलेलं दागिनं
ज्याचे म्याता परत केले.

१५५. डो डो

डो डो नावाचा पक्षी काता या रंगीत उड्या नाही. १९३८ मध्ये काही नावावरून तो मारीचत
होतात दिसला. १९४५ मध्ये संवत्चा डो डो मेला त्यानंतर त्या पक्षी जगात वगैरे
को या गोष्टीची संका लोकांना वाटू लागली. १९६५ मध्ये डो डो पक्षाचा एक खांबाडा
झांपडला तो सांगडा पाहिल्यावर लक्षांनी असे मत दिले की डो डोचे पक्ष उडण्या लायक नव्हतेच.

अपात्राला वरदान

एका गावी रंगा नावाचा एक उड्डाणटप्पू निरुपयोगी मुलगा होता, त्याची आई बाबोळ्या बोंडे वडे वगैरे करून विक्री व त्यावर त्या दोघांचे पीट भरे. रंगाला नियेना स्पॅर्री देखील नव्हता; परंतु तो स्वतःला फार हुशार माना. वडे बोंडे करायला तरी मुळाची मदत होईल अशी आईला फार आशा होती. परंतु तिला निराशच व्हावे लागले. कारण रंगा वडे बोंडे विकत घ्यायला येणाऱ्यांचीच भांडत बसे. शेवटी आईने मुलाला शिब्या वेऊन घराबाहेर हाकलले.

तेव्हा रंगाच पौख जागे झाले आपली हुशारी लोकांना कळेल असे काही तरी महत्कार्य करून दाखवायचे असे मनाची ठरवून तो बराबाहेर पडला आणि गावा-लातच्या जंगलात शिरला. जंगलात त्याला थोडी थोडी शीली वाटू लागली त्यात

अंधकार पडू लागला. तो एका झाडावर चढून तो सुरक्षित आहे असे समजून बसला.

त्या झाडावर पुष्कळ विसांपासून एक भूत रहात असे त्या भुताला एक बहीण होती. एका रात्रिकाने तिला घळून एका काटकोत कांबल होते आणि त्या झाडाच्या बुचात ती वाटली पुरून ठेवली होती झाडा-वरच्या भुताने हिमंत करून बहिणीला सोडविले नाही ध्यासाठी कोणाची मदत मिळते का ते भूत वाट पाहत होते रंगा झाडावर चढलला पाहून त्या भुताने त्याला विचारले—“कोण रे, तू?”

आपल्यासारखाच काशीतरी झाडावर चढून बसला असावा असे समजून रंगा म्हणाला—“मास नाच म्हणशील तर रंगा आहे; फार हुशार आहे बरं का मी!”

“होय का? तरमा मास एक लहानसे काम करतोस का? तुम्ही मदत मागतो

कोणी मदत मागतो आहे ह्या विचारानेच रंगा फुलला. म्हणाला—“होहो! करीन की! कोणत्या तऱ्हेचीमदत पाहिजे म्हणतास?”

“झाडावरून खाली उतर. झाडाच्या बुचात एक वाटली आहे, ती खगून बाहेर काढ” भूत म्हणाले

रंगा झाडावरून खाली उतरला आणि थोटीशी जमीन खणता येते का पाहिल जमीन टणक होती

“खणायला कुठळ पहार काहीतरी हवं की रे!” रंगा म्हणाला

“आपल्या अकलंचा थोडा उपयोग करून पहा!” भूत म्हणाले

रंगाने बातीबाजूला एकदा पत्तर फिरवून पाहिले. दूर एका जागी दिव्याचा उज्जड दिसला. तिकडे कोणीतरी रहात आहे, वाटते? पहार घेऊन येतो” असे म्हणत रंगा तिकडे निघाला.

तिकडे खरोखरच एका रानटी जातीच्या लोकांनी एक शोपडी होती. त्याने त्या शोपडीतल्या रानटी जोडप्याला विचारले—“तुमच्याकडे पहार असली तर देतां का?”

त्यांना पहार म्हणजे काय हे माहीत नव्हते

“अर्थन हे सांग, तू कोण? आणि कसाला आला आहेस?” त्यांनी त्याला विचारले

“मी कोण? विचारतां? एक हुशार माणूस आहे. एक पहार द्या मला!” रंगा म्हणाला

त्यांनी दोघांनी त्याला आपल्या बरोबर नलायला सांगून जवळ एका जागी एक सावू रहात होता त्याच्याकडे रंगाला नेले. सावूने त्याला पाहताच तो एक अकलबुन्य असल्याचे ओळखले. म्हणाला—“बाबा रे, तू अगदी मोठा भावडा दिसतो आहेस! तुझं बरे व्हावे पासाठी तू इच्छिली गोष्ट होईल असा बर मी देतो”

“मला बर बोर काही नको. मला पहार पाहिजे” रंगा म्हणाला

आपटून फोडली एक माठा आज्ञा झाला आणि वाटलीतून एक आईने भूत बाहेर आले 'कोठे रे आहे माझं सोने?' रंगाने ओरडून विचारले झाडावरच्या भुताने त्याच्या समीर काही सोन्याची नाणी टाकली ती आईला नेऊन आपले ठरवून तो घरी निघाला

वाटेत जोराच्या पाऊस सुरू झाला. पावसात इतके दूर चालत जाणे त्याला आवडले नाही साधून दिवला वर त्याला आठवला त्याने तो वर आठवून मी शाहीन त्या प्रदेशात पाऊस पडू नये असा वर मागितला

झाले, पाऊस ताबडतोब थांबला रंगाला फार आनंद झाला. मनात म्हणाला 'याला म्हणतात, अककल तो आनंदाने घरी गेला आणि आईला ती सोन्याची नाणी देऊन त्याने आपल्या पराक्रमाने वर्णन करून सांगितले साधून दिलेल्या वरदानामुळे मूलाने पाऊस थांबविल्याचे ऐकून त्याची आई घाबरून गेली ती शीष्ट कोणाला कळली तर लोक येऊन त्याला ठार करतील की काय अशी भीती दिला वाटली नंतर तिने विचार केला, आपला मुलगा आहे कुठला त्याला त्याच्या वर प्रसादाने पाऊस थांबवताम्हारखे वाटत असेल कदाचित असा

परंतु त्या दिवसापासून त्या देशात पाऊस पडायचा बंद झाला. फार मोठा कुष्कळ पडला परंतु राजाचा खजिचा मरलेला होता व राजाची कोठारे धान्याने भरलेली होती म्हणून राजाने प्रजला अन्न वाटलं इतर देशातून धान्य मागविले आणि ते वर्षे कसे तरी लोटले. कुसव्या वर्षीमुद्धा पुन्हा पाऊस नाही विचित्र गोष्ट अशी की राजारच्या देशात पाऊस खूप थंड होत होता आणि रंग रहात असे त्याच राज्यात पाऊस पडत नव्हता

तेव्हा रंगाच्या आईला रंगाने मागितलेले वरदान खरे असल्याचे वाटले ती आपल्या

मुलाला घेऊन तो साधू रहात होता. त्या जागी गेली परंतु तो साधू तेथे नव्हता तो कोठे निघून गेला होता हे त्या रानटी जातीच्या जोडेप्याला माहीत नव्हते.

रंगाची आई राजाला जाऊन नेटली व म्हणाली—'भटाराब! माझ्या मुलाला आपण अभय वचन दिलंत तर पाऊस न पडण्याचे कारण मी आपणांला सांगेन देशाचे रक्षण कसे करावयाचे आपणच पहावे'

"मी अमयवचन देतो. बोल काय ते!" राजा म्हणाला.

घडलेली गोष्ट निवेदन करून ती म्हणाली "माझा निश्चोभी मूलाने आपला देशसुद्धा कुचकामाचा करून टाकला आता मी तरी काय करू?"

पहारसुद्धा शिती रे." असे सांगून साधून त्याला एक पहार दिली.

रंगाने जणुकाही जग जिंकून आल्यासारखा आनंदाने येऊन झाडाच्या बुधांत खणून एक वाटली बाहेर काढली

झाडावरचे भूत म्हणाले—"शाबास! आतां ती वाटली वगडावर आपट."

"इतकी मेहनत करून बाहेर वाटली काढली ती फोडण्यासाठीच का? मला अककल नाही असे वाटले का रे तुला?" रंगाने झुजाला विचारलं

"त्यांत सोने आहे रे! त्याला मी तुला अर्चे देईन!" भूत म्हणाले. मी आपल्या अकलेचा उपयोग करून सोने मिळविणार

राजाचे डोकेंच चालेना त्याने प्रधानाला बोलावून विचारले—“मी अन्नघ वन्न देऊन बांधलो गेलो आहे आतां आपली जपकीर्ती होऊ नये आणि देशाचे रक्षण व्हावे, यासाठी काहीतरी मार्ग काढा. या पोराला ठार करून काही उपयोग आहे का?”

प्रधानाने अणभरव विचार केला आणि म्हणाला—“महाराज! रंग निरुपयोगी आहे असे कसे म्हणतां थंडी? तो जिवंत असला तर आपण चक्रवर्ती महाराजाविराव घेसील न्हय?”

“ते कस काय प्रधान?” राजाने विचारले

रंग ज्या प्रदेशात किंवा राज्यात राहिल त्या देशात पाऊस पडणार नाही. तेव्हा त्याला दीनदीन वर्षे एकेका राज्यात जाऊन रहायला सांगायचे, म्हणजे आपल्या राज्यात पाऊस पडेल व त्या देशात दुष्काळ पडेल. तो देश जिनगे आपल्याला शनय होईल.” प्रधानाने जी युक्ती सुचविली

कायदा झाला काही वर्षांचे राजा-पाचारची सर्व राज्ये जिंकली गेली व रंगाच्या देशातला राजा, एक चक्रवर्ती राजा झाला

परंतु त्यानंतर रंगाला पाठवायचे कोडे हा प्रश्न उभा राहिला. कारण चक्रवर्तीच्या साम्राज्यात सर्वत्र दुष्काळाचे संकट येण्याची भीती उत्पन्न झाली कारण रंग हा सर्व साम्राज्याचाच नागरिक झाला

तेव्हा प्रधानाने पुष्कळ विचार करून एक युक्ती काढली. त्याने एक छोटे ते राज्य रंगाच्या नावी करून देऊन त्याला त्या राज्याचा राजा केले त्या राज्यात पाऊस पडतनासा झाला. परंतु चक्रवर्ती रंगाच्या राज्यात अन्न धान्याचा पुरवठा करून त्याची बडबण करून काढू लागला

अशातहून एका झळशी उडाणटप्पू नालायक माणसाचा सुखाने व आनंदाने संसार वाटला. त्याचे कानदेसील झाले आणि तो एक राजा म्हणून प्रसिद्ध झाला.

दुरून नमस्कार

जनार्दनाचा बाप व्यापार करण्यासाठी एका मोठ्या नगरात रहात असे त्याने जनादेनासाठी पुष्कळ घन व ऐश्वर्य मिळवून आपल्या घागे सोबले आणि मरण समयी त्याला बोलावून म्हणाला—“बाळा, जनार्दन! मी गेल्यावर तू नगरात राहू नकोस! बांगलीशी जागा पाहून तेथे जाऊन स्थायिक होऊन रहा. मी व मिळवून तुझ्यासाठी ठवले आहे, तुलाच नव्हे, तुझ्या मुलांबाळांना सुद्धा आमुष्यभर पुरेल एवढे आहे” असे सांगून त्याने छोळे मिटले. बाप गेल्यावर जनार्दनाच्या समोर एक प्रश्न उभा राहिला. कोडे जाऊन रहायचे? त्याच्या स्वतःच्या गावात त्याला हिलाच्या चार शेंद्री मांगणारे अनेक लोक होते परंतु ते गाव तिलकेसे बांगले नव्हते, पाऊस पाणी त्या गावाला येतावेच होते.

त्याने आपल्या सर्व इस्टेटोतले थोडे काही विकून थोडे सोन व रोख पैसेबरोबर

धतले व बांगल्या जागेच्या सोधार्थ निघाला. सुमारे एक पंचरसहचाने त्याला एक जागा पार आवडली. ते समुद्र काठचे एक सुंदरसे खेड होते. जिकडे पहावे तिकडे भुरळी झाडे होती आणि वाळूचे दिगारे जागेबागी होते. ती जागा उघडी समुद्र काठची, थंड व शांत अशी होती. जनार्दनाचे मन भुरळून गेले त्याने मुख्यत्वा शांततेच एक समतल जागा पाहून एक झोपड बांधले. रहाण्याचे ठरवून राहिला. तो शेररोज एका होडीत बसून समुद्रात विहार करायला जाऊ लागला

जे खेडेगाव मासे धरणाच्या कोळ्याचे होते. त्यांनी सुखाने ऐष आरामात राहणाऱ्या एका माणसाला पाहिले तेव्हा त्यांना त्याचा हेवा वाटू लागला

एके दिवशी जनार्दन, दुपारच्या वेळी कटक ऊन पडल असतां मुख्यत्वा वाट दाखीत

गार सावलीच्या जागी साट टाकून पडला होता. बाजूला उन्हाच्या झळा लागत होत्या परंतु जनार्दन बसला होता त्या जागी गार घारा होता. कोणीतरी हाक मारल्याचा भास झाला आणि जनार्दनाची झोप मोडली खारेजवळ एक माणूस उभा होता. उन्हा आडव्या अंगाचा तो माणूस तांबूस दाढी असल्या होता त्याचे बोतर काळपा रंगाचे होते त्याच्या मळघात कावळ्याच्या पिसाची माळ होती तो जनार्दनाला म्हणाला—“ए मुला! तांब्या भरून प्यायला गार पाणी तर घेऊन ये!”

जनार्दन पाणी आणायला निघाला आणि पुन्हा हाक मारून म्हणाला—“आणि हे सव

का प्यायला’ घसा कोरडा पडला आहे
‘बर हो!’ असे म्हणत जनार्दन निघून गेला

“त्यात एक लिंबू पिळून आण, काय?” असे जोरत त्या दाडोऱ्याच्याने सांगितले जनार्दन त्या मागसाने सांगितल्याप्रमाणे तांब्याभर पाणी आणि एका भांड्यात मीठ घालून व लिंबू पिळून हाक घेऊन आला तोपर्यंत तो मनुष्य जनार्दनाच्या खांद्यावर लाडवा झाला होता त्याने उठून गटागटा सर्व ताक पिऊन टाकले. ‘भांड जागले आहे की रे, कोणी चोरून तईल बर का आस ठेवून ये!’ तो जनार्दनाला म्हणाला

जनार्दन झोपडीत भांडे ठेवून आला. तोपर्यंत तो मनुष्य पुन्हा खांद्यावर लाडवा होऊन चोरू लागला होता. जनार्दन आल्याची चाहूळ लागताच म्हणाला—‘काय पण करून पडल आहे. झोळ्याची सांपडे उघडतच नाहीत। एक झोप घेऊन उठतो बर का?’ असे सांगून त्याने तांबून दिली.

जनार्दनाच्या तोंडातून एक शब्द फुटत तर शपथ. त्याला त्या माणसाची दहशतच बसल्यासारखे झाले होते. तो झोपडीच्या बाहेर ओट्यावर हुरि हुरि म्हणत संध्याकाळपर्यंत बसून राहला काळोस पडल्यावर त्या माणसाने उठून जाई दिली व

एकटा पडला आहे या अंदात घरात कोणी दिवा लावायला सुवा राहिला नाही असे म्हणत सरळ जनार्दनाच्या झोपडीत गेला आणि त्याने दिवा लावला

त्याचा तो अधिक प्रसंग पाहून जनार्दनाला थोडासा राग आला. तरी राग गिळीत थोड्याशा नाखुशीच्या स्वरात म्हणाला—“चांगला काळोस पडला आहे तुला आता गेले पाहिजे”

त्या माणसाने जनार्दनकडे जराशा करड्या तजरेने पहात म्हटलं—“कोण रे तू, माझ्या घरात शिरून मलाच बाहेर जा म्हणून सांगायला? आदर विला तरच मिळतो. मर्यादा संभाळून शेल.” असे म्हणत त्याने जनार्दनाचा दंड भरून त्याला बारातून बाहेर बकलले व आतून बाटाला कडी लावून घेतली.

रावभर जनार्दन दार वाजवीत राहला. ‘माझ्या घराचे दार मोडले फुटले तर तुलाच भरून घावे लागेल सांगून ठेवतो.’ असा उलटा डम देत तो माणूस झोपला दुसऱ्या दिवशी सजाडले

गावकरी मासे धरायला आपापली जाळी घेऊन निघाले. जनार्दनने त्या सर्वांना बोळाविले आणि घडलेली गोष्ट सांगून म्हणाला—“पहा, हा अन्याय!”

इतक्यात तो माणूस दार उघडून बाहेर आला आणि म्हणाला—“हा कोटून आला दुबा? कोणी वेडा पीर किसतो आहे. माझ्या घरासमोर उभा राहून रावभर मलाच म्हणतो आहे, हे माझ घर आहे, म्हणून’

आतां मात्र जनार्दन स्वतःला आवक शकला नाही. त्याने लोकांना विचारले—“तुम्हीच सांगाय हे बर मासे की त्याचे? तुम्ही सर्व घररोज या वाटने येतां आतां आहां, म्हणून विचारतो आहे या भामट्याची थोडी कान उघाडणी करा!”

सर्व गावकऱ्यांनी जनार्दनाला पायापासून जोक्यापर्यंत पाहिले व विचारले—“कोण रे

तू? कोर विसतो आहेस! हे घर या दाळी बाल्याचेच तर आहे. आम्ही दररोज यालाच तर या घरात पाहतो आहो. आम्ही आज-पर्यंत तुला पाहण्याचे पाप केले नाही स्वतःचा जीव तुला हवा असेल तर आलास तेथे निघून जा नाहीतर तुझ्या सत्रागाची हावेच मोडतील लक्षात ठेव."

जनार्दन चकित झाला. गावकरी सर्व एक होऊन आपले शोषण आणि शोषणघातले सामान्य व ऐवज लुबाडण्यासाठी हा डाव टाकत आहेत तर! तेव्हा त्याने एक दोनदा नेटपासारखे दोळे हलविले वेढ्यासारखे दोळे बरगळ करून एक दोनदा त्यांच्याकडे पाहिले आणि विचारले- "आज माझे डोळे उघडले, आजपर्यंत मी हे आपलेच घर आहे, असे समजत होतो तर मग माझ्या पेटोत जो ऐवज आणि सौत आहे तेदेखील माझे नाही म्हणता का?"

या माणसाचे दोळे आतां दक्कीच फिरले आहे. बुद्धी ठिकाणावर नाही असे समजून ते म्हणाले- "तुझे कोठून असेल, वामनेच

जनार्दन दूर एका जागी वाळूचा एक मोठा दिगारा होता त्याच्याकडे बोट दाखवीत म्हणाला- "माझं लोखंडी पेटो भरून सोने त्या दिगाऱ्यात आहे."

हे ऐकताच कोण कोणाला जास्तच जास्त सोने मिळते या विचाराने ते सर्व काळी घाईघाईन तिकडे धावले. त्या शडीवाल्यासह सर्वच्या सर्व तिकडे निघून गेल्याबरोबर जनार्दनाने निश्चितपणे समाधानाचा श्वास सोडला आणि एक सुरूच्या झाडाच्या बुचात त्याने घुसून ठेवलेली पेटो काढून घेऊन होडक्यात बसून त्या कुट्याच्या कुण्डी-आड झाला.

चांगलीशी जागा पाहून रहायला वडिलांनी सांगितले होते त्याचा अर्थ चांगली माणसे हा त्याला कळला. तो स्वतःच्या गावी गेला आणि त्याच्याशी प्रेमादराने बोलले त्याच्यामध्ये राहून त्याने पुढील आयुष्य आनंदाने घालविले.

डाव फसला

एका खेडेगावात शिवू तंत्राचा एक मध्यम स्थितीतला शेतकरी रहात असे. त्याच्या जवळ चार-पाच एकराची शेती होती आणि चार गुरे होती.

एके दिवशी त्या साव्याचा कुलकर्णी विष्णुअण्णा शिवूला येऊन म्हणाले- "आपल्या गावच्या एका जहाग्याचे आपली पाच एकर जमीन विकायला काढली आहे. एकरी दोनशे वराहप्रमाण विकायला तयार आहे तो पहा तुला हवी तर!"

शिवू ही जमीन विकत ध्यायला तयार झाला आणि त्या साव्याला एक हजार वराह देऊन त्याने विक्रीकत करून घेऊन जमीन ताब्यात घेतली. तो जहाग्य पैसे घेऊन परगावी निघून गेला.

एक महिना जेमतेम गेला असेल, शिवू गावाचा त्याच गावचा एक लोखरी शेतकरी जहाग्यान स्वस्तात शिवूला जमीन विक-

त्याचे एकूण विष्णुअण्णाकडे आला व म्हणाला- "अहो! विष्णुअण्णा, तुमच्या सारख्या कुलकर्ण्याला मी कोठे जगात पाहिले नाही. ही पांच एकर जमीन शिवूला देवविलीत आणि या कानाची गोष्ट असे वाटलं होय तुम्हांला?"

कुलकर्णी लांबी होता. तो शिवूच्या हाताची जमीन विडल मिळवून देण्याचा विचार करू लागला दोघांनी एक कारस्वान करावने ठरविले.

एके दिवशी शिवूने आपल्या माणसांना शेत नांगरायला आपल्या नव्या शतात पाठविले तेव्हा शिवूने त्यांना अडविले व म्हणाला- "सबरदार! आत पाऊल ठेवायला तर! तपड्या मोडीत एकेकाच्या! हे शेत माझ आहे!" शिवूचे लोक निघून गेले.

दुसऱ्या दिवशी शिबू विठूच्या घरी गेला आणि विचारू लागला—'काय रे विठू! माझ्या लोकांना तू माझ्या संताप बाल दिले नाहीस म्हणं?' "

"होय! भिल्ले कोणाची रे? मी विकत घालेल्या शेतात तुझे लोक फिरले तर गप्प बसून होय? मीच येणार होतो ही गोष्ट तुला विचारायला!" विठू म्हणाला

ते ऐकून शिबू थक्क झाला म्हणाला— "मला कुठकण्याने ते शेत देवविले, मी एक हजार बराह मोडले आहेत. कुकट भाही घेतले!"

शिबू विठूला घेऊन कुलकर्णीकडे गेला. त्यानं कुलकर्णीला विचारले—'काय हो

विठूला विकतले म्हणं

कुलकर्णीने कागदपत्र काढून उलटून सुलटून पाहण्याचें सोग केल व म्हणाला— 'होय बुवा! चूक झाली खरी! त्या ब्राह्मणाकडे हे शेत बाल म्हणून आले होते पण त्यांच्या नांवी करून दिल्याचे कागदपत्र मळते त्यांच्याकडून ते तुम्ही विकत घेतलेले लक्षात नाही राहिले. आंणी त्यांच्याकडून विकत घेतल्याची नोंद आहे, जुन्या हिशोबात. मी नवीन बालो ना, त्या ब्राह्मणाने मला फसविले हो!' "

शिबू म्हणाला—'ठीक आहे, तरमग माझं देणे पटत करवा! नाहीतर मला शेत नांगरू द्या! ब्राह्मणाने मला शेत विकल्याचे तुम्हीच नाही का मला शिबूने दिलं?

"माझी जमीन तू विकत घेतलीस हा तुझाच अपराध! असा कसा नांगरील रे? आपलं देणे त्या ब्राह्मणाकडून घेऊन कल्ल ध! नाही तर, या न्यायाधिकाकडे किर्याद कर!" विठू म्हणाला.

'ठीक! तरमग न्यायाधिकाकडेच जाऊन न्याय निवाडा करवून घेतो!" असे सांगून शिबू निघून गेला. त्या दोघांनी आपल्या विरुद्ध तो डाव टाकल्याचे शिबूला कळले

शिबू चिबून गेल्यावर कुलकर्णी विठूला म्हणाला—'महाराजांच्या कचेरीत माझ्या

असल्याचे लिहून घेऊन मी येतो तोच जमिनीचा सारा बगैरेचा हिशोब ठेवतो ठेवील तो लिहून कोठेही! म्हणून ती जमीन तुझी झालीच समज!"

दुसऱ्याच दिवशी बोबे कचेरीच्या गावी त्या अधिकाऱ्याला भेटून त्याच्या हातावर शंभर बराह ठेवीत म्हणाले—'हे काम कसं ते पुरे का!"

तों अधिकारी लमाडीचा हिशोब माहेर काढून ते फार धोक्याचे काम असल्याचे सांगित म्हणाला—'काय पुरे झाल्यावर आणखी निदान पचास बराह धावे लागतील

विठूने हाकार दिला. धावला डाव साधल्याच्या आमदात दोघ आपल्या गावी परतले

दुसऱ्या दिवशी शिबू, कुलकर्णी आणि विठू न्यायाधिकाकडे गेले आणि त्यांना जे काही सांगायचे होते ते सांगितले.

न्यायाधिसान शिबूला विचारले—'काय रे, तू शेत विकत घेतल्याचे काही प्रमाण आहे का तुझ्याकडे?"

'या कुलकर्णीचीच माझ्याकडून त्या ब्राह्मणाला एक हजार बराह देवून त्यांच्याकडून त्यांनी मला शेत विकल्याचे निष्की खत करून दिले " विठू म्हणाला.

न्यायाधिसाने विठूला विचारले—'काय रे, मागे तू ते शेत विकत घेतल्याचे कागदपत्र कोठे आहेत?"

विठू लांढ्या पावत्या न्यायाधिसाला दाखवून म्हणाला—'मी शेत नांगरीत असून जमिनीचा सारा निवमिन्पजे भरीत असल्याच्या या पावत्या आहेत, पहा!"

न्यायाधीश म्हणाला "तुम्ही आणखी दोन दिवसांनी या मी सर्व कागदपत्र पाहून कचेरीतून नोंद बगैरे मागवितो व काय तों न्याय निवाडा करतो सर्व नोंद कचेरीत असलेच!" असे सांगून त्याने त्यांना निरोप दिला

न्यायाधिकाकडून परत येतांना विठ्ठल कुलकर्ण्यांना म्हणाला—“या व्यवहारात शिबूला एक हजार बराहांचा फटका बसणार आणि श्वेतसुद्धा हातातून जाणार! काय पण तुमचे डोकं आहे?”

“न्यायाधीश माहिती मागविणार ती त्या आपल्या मागसाकडेच जाणार, तो आपल्याला अनुकूल असलेल्या गोष्टीच लिहून पाठविणार!” कुलकर्णी म्हणाला.

तिसऱ्या दिवशी महाराजांच्या कचेरीतून बोर्डा जणांनी येऊन न्यायाधिकाला काही कागदपत्र आणून दिले. ते कागदपत्र वाचून न्यायाधीश कुलकर्ण्याला, विठ्ठला आणि शिबूला बोलावून म्हणाला—“तुमच्या फिर्यादीं सवधीचे कागदपत्र कचेरीतून आले आहेत!”

ते ऐकून विठ्ठल कुलकर्णी परस्परांकडे पाहू लागले, परंतु काही झाले नाहीत. शिबूला आपल्या तर्फेच निवाडा होणार या गोष्टीची खात्री होती.

ज्याने शिबूलाचे आहे तो ज्याने महाराजांच्या वडिलांनी शिबूच्या आजोबांना दान केली होती. शिबूच्या वडिलांनी ती जमीन गरीब ब्राह्मणांना दान केली तीच जमीन शिबूने आता त्या ब्राह्मणांना एक हजार बराहू देऊन विकत घेतली त्यात त्याची काही नूक नसूती. आता शिबूला नुकसान भरपाई म्हणून कुलकर्ण्यांनी आणि विठ्ठलने मिळून एक हजार बराहू द्यावेत!”

दोघांनी एकदम विचारले—“ते का?”
“कारण तुम्ही दोघांनी मिळून खोटेच पावत्याच तयार नाही करवित्यात तर महाराजांच्या कचेरीतल्या एका अधिकाऱ्याला लांब देऊन त्यांच्याकडून ही लबाडी करविलीत. म्हणून महाराजांनी स्वतः ही शिक्षा तुम्हाला केली आहे.” न्यायाधीश म्हणाला.

कुलकर्ण्यांनी व विठ्ठलने दोघांनी मिळून शिबूला एक हजार बराहू दिले हे रांकडून कचेरीत झालेल्या लांबलुचपतीची गोष्ट महाराजांच्या कानावर आली होती

हनु पाठीशी आहे तेव्हा शिबूलाचे काय कारण या घमंडीत रोहू सादस करून आजनेयावर धावून गेला आजनेयात राहूला पाहिले व त्याला वाटले, चांगलं फळ आहे खायला तो ते घरायला पुढं सरसावला. आजनेयाला पुढं घेत असलेला पाहून राहूची अक्षर्या गळ्या उडाली त्याने तेंधून पाय काढला आणि इंद्राकडे धावला आणि म्हणाला—“हा मूलगा मला खायला येतो आहे मला वांचव!”

“धावरु नकोस!” असे म्हणत इंद्राने आपल्या ऐरावताला पुढं केले.

कंकश धावाज काढीत पुढं येत असलेल्या मदोन्मत ऐरावताला पाहून व त्याला एक बांदरे शुभ फळ समजून ऐरावताला

घरायला आजनेय पुढं येऊ लागताच ऐरावताला देखील पाय माग घ्यावा लागला

तेव्हां मावू इडाला राग आला त्याने आपले वज्रायुध आजनेयावर टाकले वज्राकाताने आजनेयाच्या हनुवटीला लागल तो उदयाचलावर बेशुद्ध होऊन पडला

ते पाहून वायुदेवाला राग आला व त्याने आपला संचार बद केला.

मध्यंतरी अजना आपल्या झोपडोत परत येऊन पाहते तर तेथे अचरणावर आजनेय नव्हता ती मूलाला सोधीत रडू लागली

तेव्हां कंसरी येऊन तिला धीर देत म्हणाला—‘रडू नकोस’ तुझा मूलगा उस-

वत्या सूर्याला फळ समजून खायला आला- कात उडाला ती गोष्ट राहूकडून इडाला

कळली. इंद्राने आपले वज्रायुध टाकून तुझ्या मुलाला घायाळ केले आहे. ते ऐकून वायूला राग आला व त्याने वाहणे बंद केले. तुझ्या मुलाला कोणताही अपाय घडणे शक्य नाही, तो सुरक्षित राखेल."

अजनेच्या मनाचे समाधान झाले.

वायूदेवाने वाहणे बंद करताच देव धावरले. ते ब्रह्मदेवाकडे घावले. त्यांनी वज्रायुधाने अजनेच्या हनुवटीला लागले असल्याचे व त्यामुळे वायूने रागातून संचार बंद केल्याचे सांगितले व या संकटातून सोडविण्यास ब्रह्मदेवाजवळ विनंती केली.

ब्रह्मदेव आपल्या हंसवाहनावर वायूदेवाकडे म्हणाला—"बाबा रे! तूच सर्व प्राणि-

लास तर ही सृष्टी कशी चालेल?"

वायूदेव आजनेय वेशूद्ध होऊन पडला होता तेथे गेला व त्याने त्याला उचलून जाणून ब्रह्मदेवासमोर ठेवले व म्हणाला—"पाहिलेत, हा कोणत्या स्थितीत आहे तो?"

ब्रह्मदेवाने त्याच्या अंशाला हाताचा स्पर्श केल्यावरोवर आजनेयाच्या देहात नैऋत्य निर्माण झाले.

ते पाहून वायूदेवाला आनंद झाला व तो त्रिलोकात संचार करण्यासाठी निघाला. ब्रह्मदेव देवांना म्हणाला—"हा थुलया सामान्य नसून त्रिलोकास सुखी करण्याचे सामर्थ्य पाच्या अंगी आहे. याला आपण निरतिराळे कर देऊन याला सर्व तऱ्हेने समर्थ केले पाहिजे. हा साक्षात् शंकराचा अवतार आहे!"

तेव्हा भूदेवीने आजनेयाला सर्व वेद-शास्त्रात प्राविण्य प्राप्त करण्यास शक्ती दिली. त्याला पाण्याचे भय राहणार नाही, असा वरदाने वर दिला. कुबेराने त्याला युद्धात अजेय होण्याचा वर दिला. विश्व-कर्म्याने कुंडले दिली. इंद्राने आजनेयाला हनुमान हे नाव दिले. वज्रायुधाने देखील त्याच्या देहाला अपाय होणार नाही, असा वर देऊन त्याला वज्रदेही केले. ब्रह्मदेवाने हनुमानाला चिरंजीवी केले.

मुलाची निष्कलंक कीर्तिचंद्रिका त्रिलोकाला कुर्वी करील. ती अद्वितीय पराक्रमी होईल. अग्निमामरिमादिक अष्टसिद्धी त्याला सहजी प्राप्त होतील. मनात विचार येताच त्याला विश्ववर्षात होऊ शकेल. कामवासनेचा लवलेशही त्याच्या मनात राहणार नाही. त्याला इच्छा रूप प्राप्त होईल. असामान्य शौर्य, साहस व पराक्रम, दया इत्यादि गुण सर्वदा त्याच्या अंगी वास करतील." असा आशीर्वाद देऊन ब्रह्मदेव निघून गेला. हनुमानाचे सूर्याला धरण्यासाठी केलेले अद्भुत कार्य ऐकून व त्याच्या शौर्य परा-क्रमाची वाखाणणी करीत देव निघून गेले.

वायूदेवाने हनुमानाला उचलून नेऊन अजनेच्या हातात दिले. मुळगा परत आलेला पाहून त्या मातेच्या डोळ्यांत आनंदाश्रू आले. त्या प्रदेसात तपस्वर्यां करणारे तपस्वी मुनी हनुमानाचे अद्भुत कार्य ऐकून आश्चर्य करू लागले. सर्व हनुमानाच्या शौर्याची वाखाणणी करू लागले.

आपल्या मुलाला सर्व देवांनी वर दिल्याचे ऐकून अजनेला परमानंद झाला.

हनुमान लहाराचा मोठा होऊ लागला. त्याला सर्व संपत्तीचे ज्ञान असून ही तो आपला खट्याळपणा करीतच राहला. मकंद चेष्टा करणे सोडण्याची वृद्धी त्याला

जाणी नाही. आईवडिलांनी किती समजा-बून सांगितले तरी बालस्वभावाप्रमाणे तिकडे दुर्लक्ष करून हनुमानाने आपल्या मकंद चेष्टा चालू ठेवल्या.

त्रिलोकाचे रक्षण करण्यासाठी जन्म घेतलेल्या हनुमानाने लहानपणी इतका खट्याळपणा मुरू केलेला पाहून ब्राह्मणांना काळजी वाटू लागली. त्याला रागातून गप्प करणे तर अशक्यच होते. त्याला शांत देणे अशक्य होते. कारण ब्रह्मदेवाने त्याच्यावर कोणत्याही आपाचा परिणाम होणार नाही, असा वर दिला होता. या शिवाय तो वज्रदेही व महाबली होता. त्याला कोणी अडविणारा, धांवविणारा

तसला तर तो त्रिलोक उध्वस्त करील की काय अशी भीती वादू लागली. म्हणून ब्राह्मणांनी त्याला बर दिला की हनुमानाला त्याच्या अंगात किती शक्ती आहे त्याची कल्पनाच असू नये।

त्या दिवसापासून हनुमंताच्या स्वभावात व वागणुकीत एकादश बदल झाला. त्याच्या वागणुकीत सात्विकपणा आला. अंजना व कैसरी दोघांनी मुलाच्या मनात आलेला तो बवल पाहिला. त्यांना आनंद झाला.

एके दिवशी अंजना हनुमंताला म्हणाली— "बाळा! तुला माहीत नाही, किष्किंधा नगरीत वाली व सुग्रीव नावाचे दोघे भाऊ आहेत. माझी आई अहिल्या हिच्या

जन्मले. आईच्या या गुप्त श्रमाची गोष्ट कळल्यावर माझे वडील गौतम यांना राग आला व त्यांनी दोघांना 'वानर व्हा' असा शाप दिला. तरी ते तुझे माया आहेत. तेव्हा तू किष्किंधेला सुग्रीवाकडे जाऊन रहा. ते दोघे आपसात भांडले तर तू वालीला ठार करू नकोस, एकडे सांगून ठेवते."

हनुमंताने बाईला नमस्कार करून तिचा निरोप घेतला आणि किष्किंधेला आला. वाली व सुग्रीवाने आपल्या बाव्याला प्रेमाने ठेवून घेतले. हनुमान सुग्रीवाचा भंत्री म्हणून त्याच्याकडे राहू लागला. त्याच्या मनात वेदशास्त्राचा अभ्यास करण्याची इच्छा उत्पन्न झाली.

एक दिवशी हनुमान सूर्योदयाच्या वेळी आकाशात उड्डाण करून सरळ सूर्याकडे गेला व हात जोडून समोर उभा राहला. "संकल्पसिद्धिरस्तु!" असा आशीर्वाद देऊन सूर्याने त्याला विचारले— "काय रे बाबा, कशासाठी आला आहेस?"

"मास्करा! मी आपणाकडे वेदशास्त्र शिकून घेण्यासाठी आलो आहे." हनुमान म्हणाला.

"तू म्हणालास ते बरोबर! पण ते जमावचे कसे? मी मेरू पर्वताभोवती अति

शक्ति शिकून घेण तुला फार जड जाईल! सूर्य म्हणाला

त्यावर हनुमानाने विचारले— "महारामन्! तरमग उदयाचलावर एक पाय आणि अस्ताचलावर एक पाय ठेवून उभा राहून शिकू म्हणता का? की आपल्या पुढेपुढे कालत शिकू म्हणता?"

ते ऐकून सूर्याला फार आनंद झाला. म्हणाला— "बाळा! तुझ्यासारखा शूर पराक्रमी तिलोकात दुसरा कोणी नाही. दोन्ही पर्वतावर पाय ठेवून उभा रहा! तुझे ते रूप पाहून देवादिकांना आनंद होईल!"

हनुमंताने सूर्याला प्रदक्षिणा घालून नमस्कार केला आणि आपले शरीर एवढे वाढविले की ते नक्षत्रांच्या पलीकडे गेले आणि दस दिना व्याप्त झाल्या. सर्व श्रद्धांड भरले. हनुमंताचे ते विराट रूप पाहून ब्रह्मदेवदेखील चकित होऊन पहात उभा राहला. ऋषी मुनींनी व देवांनी हनुमंताला पाहून नमस्कार केला.

सूर्यदेखील ते विराट रूप पाहून थक्क झाला व म्हणाला— "तू प्रत्यक्ष रुद्रावतार आहेस! माझी कीर्ती वाढविण्यासाठी आला आहेस, मी तुला काय शिकविणार किंवा उपदेश देणार?"

हनुमान नम्रपणे म्हणाला— "महारामन्!

आपण असे बोलून मला लाजवू नये! आपण वेदांचे मूल कारण आहात, मला आपला शिष्य मानून तिन्ही वेदांचा उपदेश करावा." असे म्हणत हनुमानाने आपले सामान्य रूप धारण केले आणि सूर्याच्या रक्षासमोर हात जोडून उभा राहला.

सूर्याचा वेग एका घडीला नऊ लक्ष वाढीस ह्जार योजन असा जाहे इतक्या वेगाने उडत हनुमानाने सूर्यासमोर उभा राहून सूर्याकडून शिकण्यासारखे जे काही होते ते सर्व शिकून घेतले. संगीत शास्त्रात त्याने प्राविण्य संपादन केले आणि वङ्गास्य व चौसष्ट कला शिकून घेतल्या.

विद्याच्यात पूर्ण करून हनुमानाने सूर्याला प्रणाम केला व त्याचा निरोप घेऊन किष्किंधेला परतला. हनुमंताने वेदशास्त्रात प्राविष्ट मिळविण्याचे कळल्यावर घुसीवाला फार आनंद झाला. नंतर त्याने हनुमंतला आपल्याचकडे ठेवून घेतले.

वाली व सुग्रीव दोघे भाऊ परस्परांच्या सल्लुखाने सर्व कामे करीत असत. दोघां भावांचे परस्परभाव फार प्रेम होते. त्यांना ऋक्षविराज याने वाढविले होते. तो वार-त्यावर आनंद राज्याच्या मादीवर वाली बसला व सुग्रीव युवराज झाला.

वालीचा पराक्रम अद्वितीय होता. त्याच्याशी युद्ध करून कधी कोणाला जय

घमेडीत रावणाने वालीकडे येऊन त्याला युद्धाला आव्हान केले. वालीने रावणाशी युद्ध करून त्याचा पराभव केला व त्याची घमेड उतरविली. त्याला त्याने जिवंत सोडला, एवढेच. त्यानंतर रावण वालीच्या दाटेस कधी गेला नाही. त्याच्याशी सख्य ठेवण्यातच राहाणपण मानू लागला.

त्यानंतर वालीला युद्धासाठी आव्हान केले ते हुहुभी नावाच्या राजाने. त्याने प्रथम घमेडीत हिमवंताला युद्धासाठी आव्हान केले होते. हिमवंत त्याला म्हणाला—“बाबा रे! मला तुझ्याशी युद्ध करण्याची ताकद नाही. तुझ्याशी युद्ध करण्याची बक्ती एकट्या वालीत आहे. तु मधुवनात जाऊन त्याला युद्धाला आव्हान कर. तो नक्की येईल.”

ते ऐकून हुहुभी मधुवनास गेला आणि ते वन ध्वंस करून त्याने वालीला आव्हान केले. मधुवन किष्किंधा परिसरातले एक सुंदर वन होते. वाली कोणाचे आव्हान ऐकून त्याच्यासमोर भात जांकविणारा नव्हता. त्याने हुहुभीचा युद्धात वध करून त्याचा देह आकाशात फेकला. तो देह दूर ऋष्यभूक पर्वतावर जाऊन पडला. त्याचे रक्त वहात जाऊन त्या पर्वतावर तपस्वर्या करीत बसलेल्या मर्तंग मृनींना लोखले. मर्तंग मृनींनी रागाचे साप दिला कि वालीन

कधी ऋष्यभूक पर्वतावर पाऊल ठेवले तर त्याच्या डोक्याशी राकले होऊन त्याच्याच पायावर लोटू लागतील.

त्वानंतर वालीचे दुंदुभीचा मुलगा
मायावी याच्याशी वैर झाले. वालीने
मायावीचा बाप दुंदुभीचा फक्त वध केला.
एकाच कारणास्तव दोघांचे वैर झाले.
नाहीतर आपणही एका कारणामुळे दोघांचे
भोडण झाले. ते एका स्त्रीमुळे.

एकदा रात्री मायाची मध्यरात्रीच्या सुमारास किष्किजा नगरीवर येऊन घडकला आणि त्याने वालीला आव्हान केले. तो ध्या वेडी झोपलेला होता. त्याला भयंकर राग आला. त्याला मायूषा तो दस सहन झाला नाही. तो युद्धास निघाला. वालीला त्याची बायको तारा व सुग्रीव दोघांनी युद्धास न जाण्यासाठी किती सांगून पाहिले, परंतु वालीने त्यांच्या बोलण्याकडे दुर्लक्ष केले.

वालीला थावव न शकल्यावर सुग्रीव
देखील भावाच्या मदतीला त्याच्या पाठी-
पाठ निघाला. दोघां भावांना युद्धाला

करीतं निघाले. मायावी त्यांना दराच दूर
घेऊन गेल्यावर कांटेरी झुडपांमाद लपलेल्या
एका मुद्देत निवून गेला.

तेन्हां वाली सुप्रीवाला म्हणाला—“मी त्या कुड्याला डार करून येईपर्यंत नू वाहेर पाहारा देत रहा. सुप्रीवाला असे सांगून वालीदेखील मायावीच्या पाठोपाठ त्या गृहेत शिरला.

बराच काळ लोटला तरी वाळी परतला नाही, तेव्हा तो बुद्धांत मरण पावला तर नाही, असे वाटून सुधीन भ्याला. इतक्यात गृहेष्टून फेताळालेले रक्त वहत बहेर आले. गृहेष्टून येणारा भावाज राज्ञाचा अस्वाका, असा सुधीवाला भास झाला.

तेथ्यां आपल्या भावासाठी जोड करीत
सुरोवाने एक मोठी शिक्षा गृहेच्या तोंडावर
ठेवली आणि भावला तिलोदक वगैरे देऊन
किष्किंधेला परतला. वामरांनी त्याला
गादीवर बसवून त्याचा राज्याभिषेक केला.

आमराव्याणी

रजतम्, वा, सुवर्णम् वा
वस्त्राभरणानि च,
अविभक्तानि साधूना
मयगच्छन्ति साधवः।

11 9 31

[जे मित्र अस्तित्व से आपल्या मित्राकडे जादी आहे की सोने आहे किंवा सुंदर जंची वस्त्रांतकार आहेत हा भेदभाव शक्तीत नाहीत.]

आकथो वापि, दरिद्रो वा,
दुःखित, स्तुखितोपि वा,
निर्दोषो वा, सदीषो वा,
वयस्यः परमागतिः

॥ ३ ॥

[वसी जसो, बरिज जसो, दुखी जसो की सुखान् काराजान् जसो, सोबी जसो सिर्षो जसो, मेवटी मित्रक मोक्षवत् सुखी करतो.]

धनत्यागः सुखत्यागो,
देहत्यागोपि वा पुनः,
अथस्यार्थे प्रवर्तते
स्नेहम् वृष्ट्वा तथा विधम्

三 三 三

[स्नेह्याच्या प्रेमाबाबत मला आपले धन, सुख व शीवटी वेष्टदेखील त्याग करतात.]